

2 31

POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVU

UČITELJI

**PEDAGOŠKO-SOCIJALNI ČASOPIS
JUGOSLOVENSKEG UČITELJSKOG UDRUŽENJA**
Glavni urednik: MILIĆ R. MAJSTOROVIĆ

Pedagoška Jugoslavija

V

Razvitak dečje književnosti, udzbenika i muzike u Jugoslaviji

(od 1918 do 1938 god.)

I. — Hrvatska dečja književnost od 1918—38 od Ferdinanda J. Maslića (257);

II. — Дечја књижевност код Срба од 1918—38 год. од Свет. Р. Милосављевића (264);

III. — Словеначка омладинска књижевност од 1918—38 год. од Јосипа Рибичића (272);

IV. — Проблем уџбеника у народној школи Краљ. Југославије од 1918—38 год. од Милића Р. Мајсторовића (276);

V. — Југословенска дечја и омладинска музика од Светомира Настасијевића (281)

VI

Razvitak dečje zaštite u Jugoslaviji

(od 1918—1938 god.)

I. — Заштита деце у Југославији од 1918—38 год. од Слободана Ж. Видаковића (285)

Ministarstvo prosvete sa On. br. 69679 od 15-X-1937 g. preporučilo je „Učitelji“ za knjižnice narodnih i učiteljskih škola, učitelje, zabavilje i učenike učiteljskih škola.

BR. 5
JANUAR 1939

BEOGRAD
GOD. 19 (53)

И. бр. 111 700

УЧИТЕЛЈ-УЧИТЕЛЈ

ПЕДАГОШКО-СОЦИЈАЛНИ ЧАСОПИС ЈУГОСЛ. УЧИТЕЛЈСКОГ УДРУЖЕЊА

ЈАНУАР 1939

БЕОГРАД XI

19 (53) ГОД. БР. 5

ГЛАВНИ УРЕДНИК МИЛИЋ Р. МАЈСТОРОВИЋ, БОЖЕ ЈАНКОВИЋА БР. 30

Педагошка Југославија

▮

Развишак дечје књижевности, уџбеника и музике у Југославији

(Од 1918—1938 год.)

Ferdinand J. Maslić, Zemun

I. Hrvatska dečja književnost

(Od 1918 do 1938)

Čudne me misli ispunjaju kad na jednoj od krajnih točaka sfere hrvatskog kulturnog kruga, na domaku naše dične prijestolnice, a u gradu gdje je Mijat Stojanović — onda „učitelj na c. kr. normalnoj učioni u Srijemskim Karlovcima” — još 1857 izdao svoje „Cvjetice za mladež”, pišem ove retke.....

Istina, prikupljao sam podatke o dječjoj književnosti kod Jugoslovena još na zimu 1936, kad sam na poziv svog prijatelja Rudolfa Nekole, omladinskog pisca iz Praga, spremio o toj temi informativni članak za češki časopis „Kulturni služba”; sabrani sam materijal kasnije dopunjavao i o istoj temi održao referat na učiteljskoj skupštini III školskog sreza u Beogradu 25-II-1937, ali sam zbog drugih poslova kasnije morao napustiti svoju prvobitnu zamisao: da prikupim opsežan materijal za jednu iscrpnu i dokumentovanu studiju o dječjoj književnosti kod Jugoslovena. Zato sam se našao u prilično delikatnoj situaciji kad sam ovih dana dobio poziv iz uredništva „Učitelja” da „spasavam situaciju” tj. da ubrzanim tempom spremim ovaj članak, jer je ranije određeni autor odustao. Odazvao sam se tome pozivu, svjestan da će ovaj moj rad uslijed iznijetih činjenica biti nepotpun i manjkav, samo zato da ne trpi cjelina ove toli značajne publikacije kao što je „Pedagoška Jugoslavija”....

A) Uvod i historijski razvitak

Od svih Južnih Slovena Hrvati mogu s ponosom ukazati na činjenicu da imaju najstariju dječju književnost, jer je prvi prijevod „Robinzona” iz pera A. Vranića izašao u Zagrebu 1796 godine. Ako apstrahiramo od drugih pojedinačnih radova i pokušaja ove vrste (na pr. Izbor iz Ezopovih basana što ga je priredio poznati književnik Antun M. Relković), možemo reći da se dječja književnost kod Hrvata počela razvijati srazmjerno mnogo kasnije nego na Zapadu ili kod Rusa. Dok tamo nalazimo početke sistematskog razvoja dječje literature već početkom 18 stoljeća, kod Hrvata pada taj početak tek u drugu polovinu 19 vijeka, otprilike uporedo sa razvitkom hrvatske Moderne. Ovo neće biti teško shvatiti, ako uočimo da je tek Ilirizam

(1835—1850) sa svima svojim konzekvencijama stvorio bolje uvjete za širi zamah i polet u razvoju i izgrađivanju hrvatske književnosti uopće.

Razvojna linija jednaka je kao i kod ostalih naroda: najprije se javljaju prijevodi i prerade (najčešće basana), pa tek onda originalna književnost. I ona nosi u svakom razdoblju uvijek „pečat svojeg doba”: preko bajki i gatki, pa tzv. „didaktičke” dječje književnosti (gdje se nije čak ni pokušavalo da se moralizatorska tendencija zaodjene u umjetničko ruho) i preko nacionalno-romantičarske književnosti došlo se do realizma, naturalizma i, konačno, do impresionizma, simbolizma i socijalno orijentirane dječje literature. Razumije se da su se u svima ovim epohama stalno izdavale za djecu i omladinu odabrane stvari iz naše narodne usmene predaje tj. narodne priče, pjesme, poslovice i zagonetke. One nisu ništa gubile od svoje atraktivne moći, osim možda u najnovije vrijeme, kad cvatu „stripovi” i ostala „šundliteratura”....

Slično kao i kod drugih naroda, imaju kod Hrvata naročiti značaj za postanak i razvitak dječje literature časopisi za djecu. Oko njih se okupljaju i tamo se „vježbaju” najzvučnija imena na tom području književnog stvaranja, postaju i rađaju se na taj način čitave „škole”.

I ovdje su prvi pioniri dječje literature bili većinom pedagozi, učitelji. Učiteljski stalež dao je srazmjerno najveći broj pisaca za djecu i mladež, od prvih početaka pa sve do dana današnjeg. Ova činjenica utjecala je djelomice negativno, jer su se često iz učiteljskih redova regrutovali „outsideri” u literaturi koji su nam poklanjali čitava brda izvještačene dječje literature „didaktičkog” karaktera.*) Ali, s druge strane, taj je uticaj bio i pozitivan, jer ne smijemo zaboraviti da je iz učiteljskih redova potekao cio niz odličnih pisaca za djecu, pravih i bogomdanih umjetnika, koji su katkada krčili puteve i utirali staze potpuno novim i revolucionarnim pravcima u dječjoj književnosti.

*) Da učinimo odmah jednu napomenu: Nismo nikako „larpurlartisti” i teško bismo mogli usvojiti princip: literatura bez ikakvih tendencija; čista, apsolutna literatura. Jer, ako ništa, književnost mora imati jednu tendenciju tj. da bude književnost, drugim riječima: umjetnost! Rijetko je naći iole značajnije djelo u našoj ili stranoj književnosti koje bi bilo prosto od svake tendencije. Čak i kad bi je autor sâm odricao, mi je u njegovo djelo projiciramo pri čitanju tj. doživljavanju djela. Zato dozvoljavamo da i knjiga za djecu ili mladež ima tendenciju, ali ona mora biti vješto i na umjetnički način obrađena, da se kao neki tihi „Leitmotiv” neprimjetno provlači kroz sve stranice, a ne da se djeci nameće i natura i to još „u vidu glupe fabule, daleko od dečjeg života, sa nespretnom poukom i slabim knjiškim moralom” kako dobro veli S. Cucić u svom članku „O našoj dečjoj književnosti” („Građanska škola”, januar—mart 1937). Jaroslav Paur u svom članku „O lektiri naše djece” („Kulturni služba”, decembar 1936) veli o toj „literaturi” ovo: „.....Izgleda da još nije nestao stari nazor o trajnom anarhističkom karakteru umjetnosti i zato se u ime slobodne stvaralačke fantazije pedagog protjeruje sa praga pjesnikove radionice. Ali zato takođe mnogi pedagozi pri izboru lektire za djecu podliježu pedanteriji, ili — što je još gore — rukovođeni uzgojnim puritanizmom počinju sâmi da pišu za djecu. Priznajemo iskreno da ovaj drugi slučaj postaje često prava katastrofa! Kakva muka za dijete kad mora da čita ukrućene rečenice o dobru i zlu, pričanje kojemu manjka veličina emocionalnog poleta i umjetnička snaga uvjerljivosti. Literatura koja će odgajati, umijeće odgojne tendencije — da!, ali ne moralka presvučena u krpe retorike.”

Osim učitelja — dječjih pisaca nalazimo kod Hrvata, kao i kod drugih naroda, dosta književnika koji pišu za djecu ili isključivo, ili samo dio svoga književnog stvaranja posvećuju djeci i omladini. Nalazimo u hrvatskoj književnosti i takvih književnika koji uopće nijesu pisali za djecu i omladinu, ali su im djela (sva ili samo poneka) svojim stilom i sadržajem pogodna za dječju i omladinsku lektiru (Šenoa, J. E. Tomić, Đalski itd.).

Pravi, sistematski razvoj dječje literature kod Hrvata počinje sa godinom 1862, kada idejni vođa hrvatskog učiteljstva neumrli Ivan Filipović (1823—1895) pokreće časopis za djecu „Bosiljak”. Deset godina kasnije (1872) počeo je Hrvatski pedagoško-književni zbor, to središte cjelokupnog kulturnog nastojanja hrvatskih učitelja i duhovno čedo Filipovićevo, izdavati časopis za djecu „Smilje” koji još i danas izlazi pod uredništvom Zore Ruklić.

Iste godine (1872) počeo je Iv. Tomšić izdavati u Zagrebu „Bršljan” koji se održao do 1903. Kratkog su vijeka bili časopisi „Hrvatska omladina” (pokrenuo u Zagrebu Josip Milaković) i „Liljan” (Stjepan Širola u Karlovcu). Izlazili su svega po godinu dana (1885—1886). Dosta dugo održali su se: „Pobratim”, list za odrasliju mladež (Zagreb 1891—1916) — „Mali dobrotvor” (urednik Franjo Bartuš, 1895—1910) i „Vjerni drug” (Zagreb 1898—1922) koji je, eto, zamro tek u naše, poslijeratno doba.

Oko „Smilja” i Hrvatskog pedagoško-književnog zbora okupio se čitav niz pisaca za djecu, pretežnim dijelom učitelja. Od starijih spominjemo Franju Bartuša, Ivana Lepušića, Davorina Trstenjaka (1848—1921; „Pounčice” — „Na Djedu” — „Srčike” i dr.), Josipa Milakovića („Djedine pjesme” antologija dječje lirike i dr.), Tomislava Ivkancu (dugogodišnjeg urednika „Smilja” koji je mnogo prevodio Schmidta, F. Hoffmanna, i pod svojim pseudonimom Smiljan izdao izabrane Basne La Fontainea, Krilova i Ezopa; II izd. 1924), te Julija Kempfa (putopisi; „Oko Psunja” 1924). Od svih ovih ličnosti samo djelatnost Trstenjaka i Kempfa zasijeca donekle i u razdoblje poslije 1918 godine. Od starije generacije hrvatskih dječjih i omladinskih pisaca još su zaslužili da se spomenu: Dragutin Hirc (putopisi), Bare Popadić (priče iz pomorskog života), Stjepan Širola i Petar Kuničić (radovi iz hrv. povijesti).

B) Sadašnjica (od 1918 na ovamo):

Od mlade generacije iz redova ove grupe oko „Smilja” i Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, čiji rad — u glavnom — obuhvata razdoblje od našeg Ujedinjenja, valja spomenuti ova imena: Ljudevit Krajačić, dugogodišnji urednik „Smilja” („Višnjica” — „Bakičina tuga” — „Iz moga dvorišta i dr. priče” 1928 — „Izabrane bugarske pripovijesti” — „Car Saltan i dr. priče” 1931 itd.), koji je pored aktivnog rada na dječjoj književnosti vršio godinama kod Hrvata blagotvornu, iako ponekad nezahvalnu misiju tj. pisao prikaze i kritike o novim izda-

njima iz dječje i omladinske književnosti, poglavito u „Napretku”. On je za Hrvate ono što je za Srbe Jaša Prodanović ili Milan Šević. U svojim prikazima i kritikama Krajačić je duboko zalazio u samu problematiku dječje literature, pa ga možemo mirne duše nazvati teoretičarem dječje književnosti kod Hrvata. Tu ga danas od mlađih smjenjuju: Lovrak, Kozarčanin, Peroš, Brgić, Sučević i dr. Dalje srećemo imena: Bogumil Toni („Živko Vrapčić” — „Po stazama djetinjstva” — „Proljetna jutra” 1924 i dr.), Josipa Radošević („Za svoju kućicu” 1930), Martin Robotić („Šumski kralj”), Josip Cvrtila („Ivanjska noć”), Josip Rukavina („Sibirski sunco-kreti” — „Petrova Gora” — „Pod bijelim šatorom”), Ante Kraljić, Zlatko Špoljar (izdavao i uređivao jedno vrijeme poslije rata časopis za djecu „Vrelo”), Mijo Filajdić („Na raskršću”). Filajdić je zajedno sa Ivom Rukavinom izdao vrlo lijepu knjigu „Na život i smrt. Zgode i nezgode iz života sisavaca” (popularne priče iz života životinja), dok je Ivan Rukavina dokazao svoj rijetki talenat da popularno i zanimivo, ali naučno vjerno prikaže stvari iz oblasti fizike, kemije i tehnike knjigom „Otkrića i izumi”*) što ju je izdao sa Drom Matijom Krajčinovićem, profesorom univerziteta u Zagrebu (takode bivšim učiteljem), sa kojim je i inače izdao nekoliko vrlo uspjelih udžbenika za građanske škole.

U najmlađu generaciju, koja većinom zastupa moderne pa i najmodernije tendencije, spadaju: Tomislav Prpić, Nikola Pavić („Zvezdano jezero” Zlatar 1925), pa naš najplodniji i najbolji savremeni pisac za djecu Mato Lovrak („Slatki potok i dr. priče” — „Družba Pere Kvržice” — „Djeca velikog sela”; naš najbolji dječji roman, izašao 1933 u izdanju „Nolit” u Beogradu. Češki prijevod Vlaste Synekove pod naslovom „Vlak v zavěji” — „Divlji dječak” 1938 — „Njegova malenkost Francek drugi, hrabri” 1938), Ivo Kozarčanin (priče „Mati čeka” 1935 — pjesme „Sviram u sviralu” 1935), Eugen Dabac („21 priča iz 9 zemalja” u izd. „Binoza” 1935 — „Zec u mjesecu i druge istočnjačke priče”), Luka Perinić („Mudrijan” 1935; urednik dječjeg lista „Mala mladost” što ga u katoličkom duhu izdaje Društvo sv. Jeronima), Antica Juras-Ljubić („Zgode i nezgode Ciplića Njuškalića” 1935), Zora Ruklić („Dvorac na brijevu”), Ljubica Godler, Jelka Jantarić („Majčine pjesmice” 1935), R. Mihotić, Dr. Ivo Herer („Prve priče”), Ljubo Brgić („Zgode malogapatuljka Palčića” 1937), Zlata Kolarić-Kišur („Iz dječjeg kutića” 1935) i mn. dr.

*) Na ovome mjestu možemo samo zažaliti što nemamo više takvih stvari. Jer osim tih originalnih stvari i nekoliko prevoda (Ewaldov „Dvonožac” i „Tiho jezero”, Thompsonov „Arno i Lobo”, izbor iz Fabrea pod naslovom „Iz života kukaca”) mi oskudijevamo na literaturi te vrste, dok je ona kod ostalih naroda, na pr. kod naše braće Čeha, vrlo razvijena i na visokom stupnju, kako u pogledu sadržaja, tako i u pogledu opreme.

Uspjele putopise piše u novije vrijeme Mirko Kovačić. „Zabavna biblioteka” izdala je 1934 njegov putopis iz Španije, a 1935 iz Sjeverne Afrike.

Od književnika s uspjehom su radili na dječjoj književnosti: poznati hrvatski pjesnik Vladimir Nazor („Arkun” — „Veli Jože” — „Šuma bez slavuja” — Tri priče za djecu” 1920 — „Priče iz djetinjstva” 1924), Jagoda Truhelka („Pipo i Pipa” — trilogija: „Zlatni danci”, „Bogorodičine trešnje”, „Dusi domaćeg ognjišta” 1930 — „Božja ovčica” — „Mali kadija” — „Šah kralju” 1926), Ivana Brlić-Mažuranić („Čudnovate zgode šegrta Hlapića” i „Priče iz davnine” 1920, III luksuz. izd. 1926. Ovo klasično djelo naše omladinske književnosti prevedeno je do sada na engleski, danski, poljski i češki), Antonija Kassowitz-Cvijić („Slavenske priče” I-III). Od Đure Vilovića imamo pokušaj „Pas Cvilek, dječak Iveki dudaš Martin” (omladinski roman, 1934).

Velik broj pjesama i proze za djecu napisali su Viktor Car — Emin (izdavao prije rata u Opatiji list za djecu „Mladi Hrvat”) i Rikard Katalinić-Jeretov (poznat pod imenom „Barba Rike”; prije rata izdavao u Pulju časopis „Mali Istranin”. Sada ga izdaje i uređuje u Zagrebu E. Radetić). Velimir Deželić, književnik sa izrazito katoličkom orijentacijom, uređivao je u tom duhu časopis za mladež „Krijes” (1909—1923), Rudolf Franjin-Magjer izdao je antologiju dječje literature „U pjesmi i priči”.

Prijevoda, onako ukupno uzev, imamo mnogo. Od Francuza prevedeni su: Bruno, Daudet, Malot, Jules Verne, Prosper Mérimée, Fabre; od Talijana De Amicis; od Španjolaca L. Coloma i Cervantes; od Anglosasa: Scott, Barie James, Bennett, Beecher-Stowe („Čiča Tomina koliba”), Bulwer („Poslednji dani Pompeja”), Burroughs R. E. (sa svojim neizbježnim „Tarzanom”) Wilde („Mladi kralj” i dr. priče), Wallace Levis („Ben Hur”), Defoe („Robinzon”), Dickens, Kipling, Cooper („Mestićeve pripovijetke”), Jack London, Hugh Lofting (tetralogija „Dr. Dolittle”), Stevenson, Thompson itd.; od Nijemaca: Bürger („Baron Minhauzen”), Ewers H. H. („Prodana baka”), Kästner Erich („Emil i detektivi” — „Tonček i Točkica” — „Hrabri razred profesora Justusa”), Karl May, Hauff, Bonsels („Pčelica Maja”), E. T. A. Hoffmann i dr.; od Danaca i Skandinavaca: Anderson, Amundsen, Nansen, Sven Hedin, Selma Lagerlöf („Legende o Kristu”), Ewald i dr. Od Mađara Ferenc Molnar („Junaci Pavlove ulice”).

Od Slavena prevodjeni su: Tolstoj, Krilov, Dostojevski, Kuprin, Saltikov-Ščedrin, Pantejeljev, Čukovskij (Rusi) — Sienkiewicz, Ossendowski, Sieroszewski, Glinski (Poljaci) — Medek, Langer (Česi) i neki bugarski autori.

Od prevodilaca valja naročito spomenuti Isu Velikanovića kod kojega kvantitet ne ide na uštrb kvaliteta kao što je često slučaj kod ostalih prevodilaca, pa i originalnih pisaca.

Osim Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, čije su zasluge za razvoj i procvat hrvatske dječje književnosti neosporne i upravo neocjenjive i mogu da se usporede možda samo sa značajem Mladinske Matice za razvoj slovenačke dječje književnosti za posljednjih 20 godina, treba da spomenemo još neke druge značajnije izdavače za dječju i omladinsku književnost kod Hrvata. Pionirski posao izvršio je na tome polju Mirko Breyer, inače zaslužan kulturni radnik (za hrvatsku bibliografiju i bibliofiliju). Kvantitativno, po broju izdanja, najjača je knjižara Stj. Kugli, samo što njena izdanja često zaostaju i kvalitetom sadržaja i opremom. Vidi se da je tu ipak bio najviši kriterij „bussines"! Knjižara Z. i V. Vasić izdavala je jedno vrijeme ilustrovanu zbirku svjetskih klasika dječje i omladinske književnosti. Zbirka je bila krasno, upravo raskošno opremljena, izbor pisaca dobar, a prijevodi besprijeekorni. Šteta što se ta edicija nije mogla duže da održi (vjerojatno uslijed prilično visoke cijene), jer smo u njoj imali upravo uzoran primjer kako mora izgledati dobra knjiga za djecu i omladinu. „Binoza" (Biblioteka novinarske zadruge) izdaje većinom prijevode i prerade, nešto prijevoda iz omladinske literature (i to mahom vrlo dobrih) donijela je „Zabavna biblioteka" u redakciji Dra Nikole Andrića. I „Minerva" izdaje gotovo isključivo prijevodnu literaturu, ali se i ovdje vidi da se posao radi planski i da se teži za novim i savremenim. Društvo sv. Jeronima izdaje katolički orijentiranu „Biblioteku dobre djece".

Od časopisa koje još nijesmo spomenuli zaslužuju da se spomenu: „Mladost" (za srednjoškolsku omladinu; izdaje od 1927 Jugosl. profesorsko društvo, sekcija Zagreb) — „Osvit", časopis za učenike građanskih škola što ga na hrvatskosrpskom izdaje Udruženje nastavnika građanskih škola Kralj. Jugoslavije, a uređuje Branko Sučević, nastavnik građanske škole u Zagrebu, inače Srbin i omladinski pisac („Istinite priče" — „Mirko i Marko") koji živi i radi u Zagrebu. Časopis za propagandu zajednica doma i škole „Dom i škola", što ga u Zagrebu uređuje i izdaje zagrebački gradski školski nadzornik Josip Butorac, ima u svakom broju naročiti prilog za djecu „Dječje kolo", koji osim radova naših priznatih dječjih pisaca donosi i dječje pokušaje. Priloge za djecu imaju jednom nedeljno i svi veći zagrebački dnevници („Novosti" — „Jutarnji list"), ali ti su prilogi često vrlo sumnjive vrijednosti, kako je lijepo dokazao Branko Skendžić u jednome svom članku u „Domu i školi" (slično je utvrdio i za beogradske novine Sima Cucić u svome spomenutom već članku). Sokolski časopisi jesu: „Naša radost" (za djecu) i „Sokolčić" (za naraštaj). Podmladak društva Crvenog Krsta izdaje svoj Glasnik (prof. Božidar Zečević) sa posebnim prilogom „Dobro dete". Svoje časopise imaju i Ferijalni savez i rimokatolička crkva („Anđeo čuvar" pa razni „Glasnici" kao: „Glasnik Srca Isusovog" — „Glasnik sv. Ante" te „Katoličke misije i dr. Svi se oni u prilično lije-

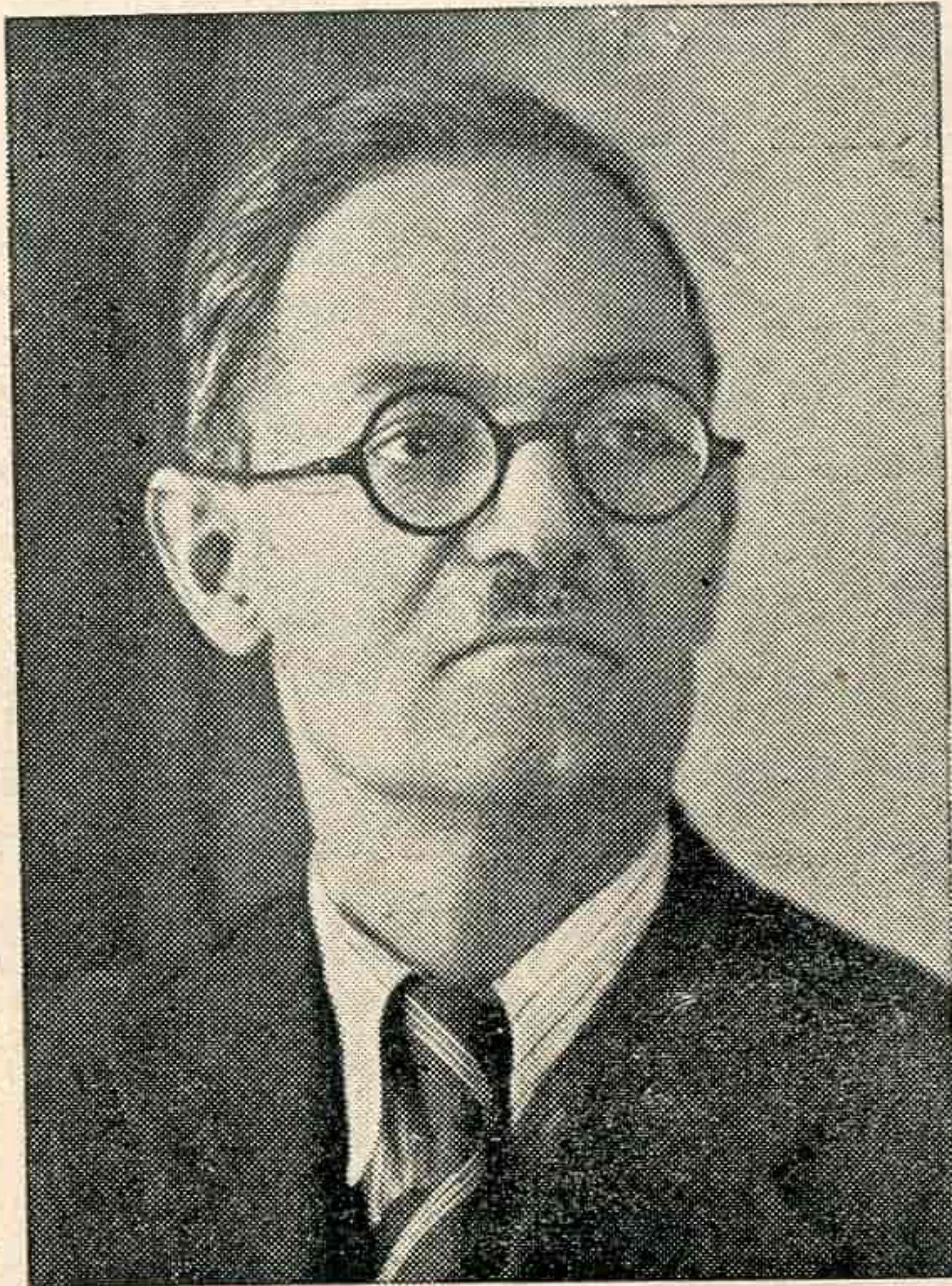
pom broju rasturaju među školskom omladinom). Potpunosti radi mogli bismo još spomenuti časopis „Naša otadžbina” što ga je u svoje vrijeme u Karlovcu izdavao ondašnji prosvjetni inspektor, a sada načelnik Općeg odjeljenja Ministarstva prosvjete Dušan Jakšić.

Od ilustratora da spomenemo Kirina, Maurovića, Ljubu Babića, Detonija i Glihu, a interesantan je pokušaj Jantarićeve, čiju su knjigu („Majčine pjesmice”) ilustrirala njena djeca.

Da rezimiramo: U obliku kratkog i sažetog prikaza, ne upuštajući se u pojedinosti, razmotrili smo razvitak i stanje hrvatske dječje književnosti, naročito u razdoblju od 1918—1938. Vidjeli smo da je ona iz uskog okvira robovanja njemačkim uzorima i crkvenoklerikalnim tendencijama izašla i neobično se razgranala kako u pogledu broja pisaca, tako i u pogledu „žanra” obrade. Stihovima za djecu pridružuje se u posljednje doba sve više dobre proze. Poželjeti je da se taj razvoj i nastavi u pravcu modernih tendencija. Više bismo poželjeli popularno i u obliku fabule pisanih monografija iz života prirode i pojedinih grana civilizacije (privreda, saobraćaj, naselja, ishrana ljudi itd.). Veću pažnju valjalo bi posvetiti literaturi za najmlađe (slikovnice), kao i za odrasliju omladinu (dobri putopisi, biografije znamenitih ljudi, na pr. pionira nauke i sl.).

Ostaju još dva problema: problem tehničke opreme i problem cijena. Knjiga za djecu mora biti tehnički savršeno opremljena da bi kod djece budila izmalena ukus i razvijala osjećaj za lijepo te učinila da djeca zavole knjigu, a svojom cijenom mora biti pristupačna ne samo djeci imućnijih slojeva iz grada, nego i djeci sirotinje sa periferije i djeci našeg sela. Njoj je ona kudikamo potrebnija nego djeci bogataša. Ova dva problema dadu se reducirati i svesti na jedan jedini problem: na problem — izdavača. Sadržajno i u pogledu tehničke opreme besprijekorne, a cijenom najširim slojevima pristupačne knjige moći će izdavati samo izdavač kod kojega je isključena pohlepa za što većom zaradom, kome nije jedini cilj zarađivanje, već: dati djeci što bolju i jeftiniju knjigu, a dječjim piscima obezbijediti što pristojniji honorar. Jasno je da će se teže naći takav privatni izdavač, knjižar, već taj posao treba da uzmu u svoje ruke učitelji i da ga organizuju. Neka se modernijim komercijalnijim metodama, a na najširoj osnovici reorganizuje rad Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, ove naše najstarije i najzaslužnije ustanove za izdavanje djela iz dječje književnosti, pa će se ubrzo osjetiti posljedice. Potrebno je u središtu Zbora nekoliko zauzimljivih i preduzimljivih ljudi, najpredanije potpore u redovima hrvatskog učiteljstva, pa će ubrzo nestati svih onih negativnih pojava na koje još ukazuje okružnica Zbora kojom on poziva da se u njegovom okviru osnuje Sekcija za omladinsku književnost.

II. — Дечја књижевност код Срба (1918 до 1938)

Дечја књижевност је огранак опште књижевности и о њој се може исправно говорити и судити само у границама теорије и историје књижевности и њихових принципа и закона. Стога је важно и потребно имати на уму те основне чињенице увек кад се ма шта говори и пише о дечјој књижевности. Тако се, на пример, не сме заборавити разлика између лепе и научне књижевности, јер прва обухвата умотворине које теже за лепим и за основу има (као врста уметности) првенствено фантазију и осећање, а друга тежи за истином и оснива се на разуму и стварности. Такође треба уважити да су и скоро сви облици лепе књижевности заступљени и у

дечјој књижевности (народни и уметнички еп, лирско, драмско и дидактичко песништво, приповетка и роман, као и књижевна проза) док је научна књижевност у вези са дечјом само преко школских уџбеника за поједине наставне предмете или преко нарочитих рубрика у дечјим листовима.

Полазећи са овог становишта можемо много лакше и објективније говорити и о развоју дечје књижевности код Срба не само од уједињења до данас (што нам је главни задатак) него и од самог њеног почетка (што је укратко потребно као увод у овај реферат) па ћемо то и покушати на основи досадашњих истраживања и резултата, којима располажемо.

I

Узевши у обзир да осим писане постоји код сваког народа и усмена књижевност, нарочито народни еп, можемо слободно рећи да се и дечја књижевност код Срба датира још из доба пре сеобе њихове у данашње земље, јер су и тада родитељи причали деци народне приче, бајке и легенде и певали разне песме уз гусле и без њих, а ова је народно-дечја усмена књижевност после преношена предањем све до појаве штампаних збирки народних умотворина у издањима *Вука Караџића*.

У вези са појавом првих српских књига, писаних руком по манастирима, у тринаестом веку, међу којима су не само црквена дела и животописи светитеља него и преводи разних приповедака из византијске књижевности, могло би се претпоставити да је и до

многе српске деце онога времена (по дворовима владара и властеле) долазила садржина тих књига, а преко њих, у облику усмене књижевности, и до ширих народних слојева. То се исто може рећи, само у ширем обиму, и за поједине производе наше дубровачке књижевности у средњем веку, као и славено-србске књижевности осамнаестог века.

Прве штампане књиге које су долазиле непосредно до руку српске деце и омладине уопште, свакако су преведена дела са запада, међу којима су и *Езопове басне у Доситејевој преради* (1788), *Робинсон Крусе* и др. Што се тиче првих оригиналних дела српске књижевности која је без сумње читала и омладина, може се с правом тврдити да су то биле прве књиге *Српских народних песама* у издању *Вука Караџића* (1823—1833) као и *Песме Бранка Радичевића* (1847) и *Песме Љубомира П. Ненадовића* (1849).

Нешто доцније (1858) јављају се и први омладински листови као: *Школски лист Ђорђа Рајковића* и *Пријатељ српске младежи д-р Ђорђа Натошевића* (1866). Они су уједно и творци српске диференциране дечје књижевности, која се кроз неколико деценија развијала углавном настојањима педагога (учитеља и професора), због чега је понеки књижевни критичари називају и *педагошком дечјом књижевношћу*, окривљујући педагоге да су на тај начин ометали напредак праве дечје књижевности. Међутим о диференцираној дечјој књижевности код Срба и о њеним творцима ипак се не може говорити онако као о истој појави на западу, јер треба имати на уму стање наше опште књижевности као и стање нашег основног школства тога доба, пошто је обадвоје било тада тако рећи у повоју. Напротив, пре би требало одати похвалу и признање овим пионирима српске дечје књиге, што су несебично улагали све своје силе да попуне празнину у књижевности за омладину у доба кад се за њу нису уопште ни интересовали ондашњи малобројни прави књижевници. Шта више, само се њиховим настојањима има и захвалити што су се доцније почели и прави књижевници бавити дечјом књижевношћу. Познато је, на пример, да је баш д-р *Натошевић* придобис за децу и увео у дечју књижевност *Змаја Јована Јовановића*, а преко њега и његовог *Невена* и многе друге тадашње књижевнике. Уколико су се, пак, учитељи и доцније бавили дечјом књижевношћу, а нису били и сами књижевници и песници, тај њихов рад треба више оцењивати са школског него са књижевног гледишта, јер се у примењеној књижевности оскудевало, а без ње се не може ни замислити стручна обрада наставних предмета националне групе, као ни приређивање разних школских манифестација и свечаности. Према томе диференцирана дечја књижевност код Срба претставља само неизбежни привремени прелаз од преводне ка оригиналној и правој дечјој књижевности.

Са *Змајевим Невеном* и његовим сарадницима (1880) почиње доба праве дечје књижевности, које је доцније испуњено многим листовима и часописима као и одличним књигама за децу, које су уређивали и писали не само учитељи-књижевници него и многи признати песници и приповедачи (*Змај*, *Стеван Поповић*, *Јован Максимовић*, *Милутин Јакшић*, *Радован Кошутић*, *Михаило Јовић*, *Симо Матавуљ*, *Милан Милићевић*, *Јован Грчић Миленко*, *Милорад*

Шапчанин, Војислав Илић, Милорад Митровић, Владимир Јовановић, Милован Глишић, Јанко Веселиновић, Светозар Ђоровић, Радоје Домановић и други).

Змајево доба, које неки сматрају као „златно доба дечје књиге“ траје од 1880 до 1904 године, када је Змај умро, а у Србији су настали судбоносни политички догађаји који су несумњиво много више и неповољније утицали на даљи развој дечје књижевности, него што су то могли учинити „неталентовани епигони Змајеви“, како тадашње дечје писце назива један књижевни критичар. Промена династије, анексија Босне, Балкански ратови и Светски рат, као догађаји револуционарног значаја, испунили су били цео тај период од Змајеве смрти до Уједињења и скоро сасвим укочили рад на књижевности. Међутим дечја књижевност није ни тада сасвим занемарена, захваљујући опет педагозима, јер су и тада излазили неколики дечји листови као: *Мала Србадија*, *Зорица*, *Ђачки напредак*, *Школско звонце* и др. а од књижевних радника тога доба сарађивали су највише на дечјој књижевности: *Андра Гавриловић*, *Михаило Јовић*, *Алекса Шантић*, *Михаило Сретеновић*, *Миле Павловић*, *Станиша Станишић*, *Милета Јакшић*, *Јован Удицки*, *Милан Поповић*, *Исаије Митровић*, *Милева Симић* и други.

II

По завршеном Светском рату, који је свуда па и код нас оставио руине и пустош, изгледало је у први мах да ће са обновом књижевности, опште и дечје, ићи исто онако тешко као и са обновом народне привреде и културе уопште. Али се догодило обратно. Понети одушевљењем због постигнутог народног уједињења, наши књижевници су појачаним еланом прегли на посао. Нарочито је у то доба триумфовала родољубива поезија и проза, која се била зачала још у емиграцији и на фронту. Тако је и дечја књижевност могла да се користи делима *Милутина Бојића*, (Песме), *Драгољуба Филиповића* (Косовски божури), *Милосава Јелића* (Србијански венац), *Алексе Шантића* (Песме) *Војислава Илића Млађег* (Родољубиве песме), *Милутина Јовановића* (Песме и приче) и др.

Међутим као први весници новог књижевног пролећа и стварања јављају се одмах по уједињењу опет дечји листови — обновљени стари и посве нови. Међу првима су *Дечје новине Зорке С. Лазића* у Новом Саду (1919—1929) па онда *Завичај*, учитељског удружења у Скопљу (1920—1926) са уредником Светоликом Милосављевићем, *Наша деца*, *Јелене Зрнић* у Београду (1920—1921) затим *Зорица*, *Мих. Јовића*, у новој редакцији *Милана Поповића* (1921—1938), *Зраци*, *Владе Петровића* (1921—1927), *Наш лист*, издање Министарства просвете, у редакцији *Стевана Бешевића* (1921—1924) и најзад *Гласник Подмлатка црвенога крста*, у редакцији *Петра Илића* и *Божидара Зечевића* (1922—1938).

Око ових листова окупили су се у почетку, опет као први пионири који треба да прокрче пут, већином учитељи, књижевници и аматери, међу којима су од старијих: *Михаило Јовић*, *Михаило Сретеновић*, *Драгољуб Филиповић*, *Милорад Петровић*, *Милан Поповић*, *Влада Петровић*, *Јован Удицки*, *Исаије Митровић*, *Милан Стано-*

јевић, Милун Радотић, Даница Бандић, Даринка Ћосић, Ћира Ранчић, Алекса Стојковић, Вера Чонић, Сава Милосављевић, Данило Тривунац, Светолик Милосављевић, Благоје Ристић, Михаило Петковић, Радивоје Ћирић, Станоје Мијатовић, Драгољуб Илић, Сретен Динић, Александар Јаковљевић, Ђорђе Иличић, Милић Мајсторовић и други. Од књижевника изван учитељских редова сарађивали су на споменутом листовима у то доба: Стеван Бешевић, Миле Павловић, Милета Јакшић, Миладин Николић, Живојин Пауновић, Периша Богдановић, Војислав Илић Млађи, Милица Јанковић, Милан Вукасовић, Андра Гавриловић, Миливоје Кнежевић, Вукосава Мишић и др.

Неки од ових писаца издали су истовремено и посебне збирке својих песама или приповедака, као на пр.: Милорад Петровић: *Ризница, Село, Душа, На дедином крилу* (1922—1925); Милица Јанковић: *Природа и деца, Истините приче о деци и за децу* (1922); Благоје Ристић: *Раздвојени, песме* (1922); Даница Бандић: *Тера баба козлиће, Зачарани шегрт* (1923); Андра Гавриловић: *Лабудови, Галебови, приче и песме* (1924); Периша Богдановић: *Шумадинке, песме* (1924); Светолик Милосављевић: *Родољубиве песме, Дечје Песме* (1925); Никола Павић: *Звездано јато* (1925); Живојин Девичерски: *Звоно срца* (1925); Станиша Станишић: *За мога унука, приче и песме* (1925) и др.

III

Убрзо иза овог првог периода послератне дечје књижевности код Срба настаје прави процват њезин, који далеко надмашује и некадашње „Златно доба“ Змајево. То се види не само по броју песника и приповедача, него и по количини и квалитету оригиналних дела дечје књижевности свих књижевних облика.

И овај други период почиње дечјим листовима, па се наставља не само низом појединих мањих и већих посебних дела, него и читавим библиотекама које и данас излазе. ✓

Међу првим дечјим листовима тога периода јесу: *Мирољуб*, учитељског друштва у Суботици (1927—1931) са уредником Милошем Матовићем, и *Дечји лист* у издању и редакцији Светолика Милосављевића из Београда (1928—1937), затим *Млади Задругар* Савеза земљорадничких задруга у Београду (1929—1938) са уредником Светозаром Јовановићем, *Југословенче* Југословенског учитељског удружења у Београду (1931—1938) у редакцији Дамњана Рашића и Милоша Матовића (1931—1934), *Витомира Срњића* (1934—1936) и *Светолика Милосављевића* (1936—1938), *Весели Четвртак* Јелене Зрнић и Гргура Костића (1932—1935), *Вардарче*, Бранислава Лазића (1934—1938); *Добро дете* Подмлатка црвенога крста у Београду (1936—1938) и *Ђачки рад* Трајка Михаиловића и Вој. А. Нешића, на коме сарађују сама деца (1932—1938).

И на овим листовима сарађују скоро сви напред споменути старији књижевници, а од млађих са већим успехом још и ови: Гвидо Тартаља, Милош Матовић, Ђорђе Глумац, Велимир Вилимановић, Петар Петровић, Живојин Карић, Љубомир Божиновић, Боривоје Јосимовић, Тихон Хацић, Јован Малезановић, Селена Дукић, Душан Миливојевић, Миливоје Петровић-Шибица, Јулија Лазаре-

вић-Татић, Павле Сабовљевић, Драга Радотић, Светислав Божиновић, Десанка Милошевић, Добривоје Тохоль, Вера Јовановић, Константин Степановић, Слободан Живојиновић, Милица Петковић, Милан Стаменић, Славко Петровић, Јанко Станковић, Александар Јаковљевић и други.

Истовремено са појавом ових листова увели су дечје стране у своје политичке дневнике: *Политика*, *Време* и *Правда*, од којих је нарочито „*Политика за децу*“ стално на потребној висини са педагошко-књижевног гледишта. На овоме последњем недељном прилогу уз новине стално сарађују: Брана Цветковић, Андра Франићевић, Десанка Максимовић, Бранко Сучевић и други. Осим тога *Политика* издаје сваке године пред Божић и нарочиту, веома лепо опремљену књигу за децу.

У то доба је основана и одлична библиотека за децу под именом *Златна књига*, у редакцији Живојина Вукадиновића (1932—1938), коју је доцније прихватила књижара Геце Кона А. Д. у Београду. Ова библиотека издаје сваке године по десет књига тако, да је до сада изашло седамдесет таквих одличних књига за децу већином превода из стране дечје књижевности. Осим многих већ споменутих књижевника, сарађују на *Златној Књизи* такође: Властимир Петковић, Јелена Билбија, Божидар Ковачевић, Никола Трајковић и Милан Шантић.

Сличне едиције покренула су и друга издавачка предузећа и личности у Београду као што су: *Дечји Класици* у издању Народне просвете, са десет одабраних најбољих дела стране дечје књижевности у српском преводу; *Класична дела омладинске књижевности* у издању књижаре Р. Д. Ђуковића (такође преводи и антологије); *Радост*, књижаре Аце М. Поповића (преводи); *Дечја књига* књижаре М. Милановића, *Мала дечја библиотека* Вит. Срњића; *Дечја књижица* књижаре Томе Јовановића и Вујића, *Златни дани* књижаре Јеремије Целебцића; *Златна књига за децу* књижаре Рајковић и т. д.

Као посебна оригинална дела из дечје књижевности изашле су из штампе у овом периоду, између осталих, и књиге ових домаћих писаца: Драгољуб Филиповић: *Моравске даворије* (родољубиве песме). — Благоје Ристић: *Капи бола и среће* (приповетке), *Сребрно звонце*, *Отаџбински ђердан*, *Поморавке* и *Вардарке* (већином родољубиве песме). — Милица Јанковић: *Душица*, *Зец и миш*, *Жута породица* и друге приче (приповетке из живота). — Стеван Бешевић: *Снови из дечјег царства* (песме), *Ратне приче о деци*. — Даница Бандић: *Сан и јава*, *Приче из градине*, *Шта ластва приповеда*, *Пуна кола прича*, *Приче из зверињака*. — Гвидо Тартаља: *Царство мале Срмене*, *Срмена у граду птица*, *Шкољке*, *Младо дрво*, *Браца са Драве*, *Чобанска фрула*, *Весели другари*, *Варјача царев доглавник* (песме и приче). — Периша Богдановић: *Ивањско цвеће*, *Сребрна свирала*, *Селанче*, *Дечје песме* (све родољубиве и др. песме у народ. духу). — Десанка Максимовић: *Врт детињства* (песме), *Срце лутке спаваљке*, *Распеване приче* (приче—бајке). — Ђорђе Глумац: *Вилински снови*, *Зачарана шума* (бајке). — Милета Јакшић: *Легенде и приче*. — Војислав Илић Млађи: *Дечје песме*. — Светолик Милосављевић: *Млади дани* (песме), *Српче с југа*, *Родољуб*, *Чаробни свет*, *Вилино коло*, *Златно доба*. — Станоје Мијатовић: *Наша деца*

(54 приповетке). — *Милан Вукасовић*: Животињско царство, Басне, Беп, Коко и комп. (приче). — *Душан Прица*: Душе (приповетке). — *Бранислав Нушић*: Хајдуци (роман). — *Ђира Ранчић*: Споменак, Дечје срце (приче). — *Милош Матовић*: Краљичица Звездана, Краљевић Зоран, Приче доброг младића, Гнездо на крову, Дечји рај (бајке, приче и песме). — *Петар Петровић*: Бегунци (роман). — *Сретен Динић*: Мали путници, Мајчин аманет (приче). — *Д-р Иван Ђаја*: Приче малог Здравка. — *Даринка Ђосић*: Другови, Нови дани, Косовка (приче). — *Јован Удицки*: Весела деца, Мали свет, Наша слава (песме). — *Михаило Петковић*: Наш Јадран (родољубиве песме). — *Исаије Митровић*: Дечје радости, Чикини дарови, Из чаробног света, Мајчин благослов, Рунолист (песме и приче). — *Андра Франичевић*: Чика-Андрине песме. — *Власта Петковић*: Спорт клуб Кликер, Циркус (романи). — *Јелена Билбија*: Приче за децу, Деца у селу и граду. — *Брана Цветковић*: Брана за децу (песме). — *Божидар Ковачевић*: Птичје млеко (бајке). — *Никола Трајковић*: Сироче и богаташ (роман). — *Бранко Сучевић*: Истините приче. — *Селена Дукић*: Велики и мали (приче). — *Милун Радостић*: Животињско царство, Басне и приче. — *Михаило Сретенковић*: Црни дани, Светли дани (приче из рата). — *Чедомир Тодоровић*: Наш мили род — *Петар Симић*: Зашто мајко? (песме). — *Бранислав Лазић*: Славујак (песме, басне и приче). — *Јанко Станковић*: На златном потоку (приче). — *Светомир Миловановић*: Трновите стазе, За отаџбину (ратне приче). — *Светислав Николић*: Наши родољуби. — *Дамњан Рашић*: Кроз рат, за слободу (ратне приче). — *Ранко Ковачевић*: На Боровој коси (приповетка). — *Димитрије Ранчић*: Дечје срце (приповетке). — *Милан Шантић*: Како живе наши другови (приповетке). — *Назиф Ресуловић*: Родољубиве песме, Дечја радост (песме). — *Велимир Вилимановић*: Пролеће и лето, Јесен и зима (песме). — *Живојин Карић*: Малишани, Дечје радовање (песме). — *Љубомир Божиновић*: Звездице (песме), Дете са Балкана (приче и песме).

Осим ових дела, изашле су из штампе и многобројне антологије и збирке песама и прича, од разних писаца или из народа, које су приредили већ споменути писци или други уредници и састављачи ове врсте дечјих књига. Њихов је број, међутим, тако велики, да их је немогуће све споменути у овој прилици, али се међу њима нарочито истичу: *Јаша Продановић*: Јован Јовановић Змај о деци и за децу, Југословенске народне приповетке, Женске народне песме; *Бешевић Стеван*: Илустрована ђачка антологија; *Војислав Илић Млађи и Драг. П. Илић*: Најновији велики декламатор (у две књиге); *Живојин Карић*: Антологија савремене дечје лирике; *Јован М. Поповић*: Библиотека „Освит“ и „Нова Зора“; *Драгољуб П. Илић и Никола Касапић*: Нова књижница; *Димитрије Стојановић*: Бисерни венац (I—IV); *Драгомир Тешовић*: Народне приповетке из Јужне Србије.

Још је већи број преведених дела из стране књижевности, од класика до савремене дечје књижевности, као и број њихових преводилаца, те ћемо споменути само истакнутије:

Јован Максимовић (Толстојеве и друге приче за омладину), *Јован Милијевић* (Робинсон, Гуливер), *Андреја Милићевић* (Лафонтенове басне, Краљ прерије и др.), *Милан Вујаклија* (Шекспир за

децу, Гримове приче и др.), *Милић Мајсторовић* (Руске нар. приче и др. одабрана дела руске дечје књижевности: Е. Јелачић, Саша Чорни и др.), *Михаило Станојевић* и *Миодраг Матић* (Киплингове приче о животињама, приче из руске дечје књижевности и др.), *Синиша Пауновић* и *Љубомир Божиновић* (одабрана дела из бугарске дечје књижевности), *Драгомир Јовановић* (Дела Жил Верна), *Драгослав Илић* (Лафонтенове басне и разне приче из енглеске дечје књижевности), *Витомир Срњић* (из француске дечје књижевности), *Зора Каралић* (бајке разних народа), *Михаило Добрић* (из италијанске дечје књижевности), *Светолик Милосављевић* (Приче Карла Евалда и бајке из француске и немачке дечје књижевности), *Петковић Вујица* (Гримове и др. бајке), *Бисенија Лукић* (из чехословачке дечје књижевности), *Влада Петровић* (бајке и др. приче из немачке дечје књижевности).

У ово доба процветала је и позоришна дечја књижевност која је заступљена великим бројем оригиналних и преведених, већих и мањих, позоришних приказа за децу. Између многобројних књижевних радника на овоме пољу и њихових оригиналних дела споменућемо само неколико продуктивнијих:

Бранислав Нушић (Растко Немањић, Наша деца, Цицин рођендан, Један слободан школски час), *Михаило Сретеновић* (Библиотека малог позоришта), *Јован Удицки* (Деца отаџбине, Наша слава, Прослава и др.), *Даринка Ћосић* (Позориште за децу), *Ђорђе Глумац* (Позориште за омладину), *Светолик Милосављевић* (Дечја позоришна библиотека), *Даница Бандић* (Прва заповест, Прави пут, Девејка са златним рукама, Доживљај пастирчета Јована), *Вера Јовановић* (Наша деца, Црне вране), *Милош Матовић* (Светлана, Школске свечаности), *Милица Миронова* (Снежана, бајка у 5 чинова), *Милева Симић* (Сиротица, Гордана, Добровољни прилози, Црно на бело), *Жарко Алексић* (Рођење Христово), *Благоје Радојевић* (Хајка, Код лекара, Гозба без пазара), *Ђорђе Иличић* (Ратне позоришне слике).

IV

Као најновији облик дечје књижевности појавио се последњих година и код нас такозвани стрип — производ филмске индустрије са запада. То је цртани филм Волта Дизнеја, гарниран текстом, веома омиљен не само у Америци, где је постао, него и код свих народа Европе па и код нас. Само, док се овом врстом дечје књижевности баве у иностранству првокласни уметници и педагози, код нас је њен главни претставник *Мика-миш* у издању и редакцији цинкографа *Александра Ивковића* „Руса“, коме „посао“ иде одлично, јер уз овај лист издаје још десетак сличних едиција, пуних, као и *Мика-миш*, авантуристичко-криминалних приповедака и романа, којима се васпитава савремена омладина. Додуше, први уредник *Мике-миша* био је тадашњи референт Министарства просвете и дечји писац *Боривоје Јосимовић*, који је лист уређивао на другој основи, али само кратко време.

Дечју књижевност искоришћују данас у своје пропагандистичке сврхе и многе хумано-патриотско-социјалне организације. Тако Друштво црвеног крста издаје два листа: *Гласник Подмлатка*

црвеног крста (за средњошколску омладину) и Добро дете (за ученике основних школа). Соколски савез такође издаје два листа за омладину: Соколић и Наша радост. Јадранска стража има Подмладак Јадранске страже и Млади стражар. Савез земљорадничких задруга издаје Млади задругар а Друштво за заштиту животиња и растиња — Заштитник. На овим листовима сарађују поред функционера појединих организација већином већ познати и споменути књижевни радници из других дечјих листова и часописа, али су они често принуђени да своје књижевне творевине прилагођавају програмским и пропагандистичким циљевима издавача, што није увек у складу са књижевним принципима.

Треба споменути на крају и покрет једне групе књижевника и педагошких радника, већином млађих, који воде борбу против дечје бајке и осталих књижевних облика који имају за основу уметничку фантазију и осећања, са тежњом да реформишу целу дечју књижевност на бази социјалних односа, истине и стварног живота, нарочито живота сиромашне класе. Игноришући потпуно све досадашње принципе и законе који условљавају књижевност уопште а напосе лепу књижевност (белетристику) којој припада и дечја књижевност, они би хтели и ову књижевност да изједначе са научном књижевношћу, која се оснива искључиво на разуму, стварности и истини. Ова група покушала је у више махова да спроведе своје тежње кроз специјалне листове и публикације (*Будућност*, *Мале новине*, *Мала штампа* и др.) али без успеха, јер се такви листови нису могли дуже одржати, а за сличне публикације није било довољно ни читалаца нити издавача. Ово је уједно и најбољи доказ колико је овакав покрет и оваква књижевност далеко од праве уметничке књижевности. Књижевници, пак, који су се већ афирмирали код нас са својим „истинским“ причама због којих верују да припадају споменутом покрету, у ствари узимају само мотиве из реалног живота за своје уметничке књижевне творевине, обрађујући тако само поједине облике лепе књижевности.

Напоредо са овом књижевном производњом иде и уметничка илустрација текста на чему раде наши најбољи графички уметници: *Љубомир Јовановић*, *Драгомир Стојановић*, *Момчило Марковић*, *Ђорђе Андрејевић-Кун*, *Ђука Јанковић*, *Владимир Филаковац*, *Владимир Жедрински* и други.

V

Ако бисмо хтели, на крају, да саставимо биланс двадесетогодишњег рада на дечјој књижевности код Срба после Уједињења, могли бисмо то лако учинити према напред изложеним књижевним делима и њиховим писцима. Али такав биланс свакако није ни потребан, јер се може добити јасна слика тога рада и његових резултата и пажљивим разматрањем овде изнетих чињеница и примера. Стога ће бити довољно ако констатујемо: да је после Змајевог Невена и „златног“ доба дечје књижевности, за протеклих двадесет година, основано неких четрнаест дечјих листова и часописа, од којих су се многи одржали и данас са месечним тиражем од десет до тридесет хиљада примерака; да смо имали и данас имамо око двадесет дечјих песника, и око тридесет приповедача, који су из-

дали своје штампане збирке у једној или више књига: и да имамо још око педесет талентованих дечјих писаца који обрађују појединачно или скупа и скоро све остале књижевне облике на пољу дечје литературе, почев од класичног епа, до модерног стрипа. И најзад, ако бисмо овоме броју књижевних радника на оригиналној дечјој књижевности додали још толики број антологичара и преводилаца, онда мора бити јасно свакоме, па и онима који често говоре о нашој „сиромашној и оскудној“ дечјој књижевности, да је савремена дечја књижевност код Срба у наглom порасту и напретку, и на најбољем путу да се, у друштву са хрватском и словеначком дечјом књижевношћу, изједначи потпуно са модерном дечјом литературом великих европских народа.

Јосип Рибичич, Љубљана

III. — Словеначка омладинска књижевност

(Од 1918 до 1938 год.)

Нигде се ваљда уопште не посвећује омладинској књижевности толика пажња као у Словенији. Већ наши најбољи и из првих редова списатељи старије генерације (Левстик, Стритар, Цанкар, Жупанчич и други) не само у својим првенцима, већ и доцније кад су доспели до врхунца своје моћи и способности, писали су дела за младеж. То исто опажамо и код поратне књижевне генерације. Редак је словеначки писац, који не би бар нешто испричао нашем подмлатку.

Нека од ових дела су уметнички бисери који спадају у оквир најужорније омладинске литературе. Већ по површном објективном прегледу омладинске лите-

ратуре старије и новије књижевне генерације можемо установити, да у погледу квалитета без зазора и с поносом стојимо напоредо с највећим европским народима. Будући да су нека дела старије генерације („Мартин Крпан“, „Цицибан“ и други) тако утицала на висину наших захтева; будући да је могућност избора међу делима за младеж већа него што их је желео наш књижевни трг; будући да је утицало на издања познавање узора из туђе литературе, факат је да су књижевна заложиштва (издавачи) при избору дела за младеж веома скрупулозна и савесна тако, да је међу Словенцима релативно сасвим мало „шунда“; а уколико га има, лежи већином на таванима издавача, или неприступачан школским књижницама. Таква упоређења са литературом других народа не може издржати

ниједна друга врста словеначке књижевности. Па ипак се ниједна друга врста не оцењује тако криво на дому као ова. Ко још није био у друштву Словенаца, који не би тамо једнога дана и без познавања туђе литературе осудио словеначку омладинску књижевност с напоменом да би морали ићи упоредо с другим великим народима. Свуда чујемо самоомаловажавање које је већ постало болесни израз нашег јавног живота: како су сви наши архитекти ништавни при упоређењу са онима преко границе; како је само онај концерт с нашим музичарима добар, који диригује странац; како је уметничка слика најчешће плагијат неког страног мајстора; како је оно воће добро и онај пасуљ укусан који долази из Лашког. Тако је и све остало мање вредно што је израсло на домаћем тлу и што нам је даровао наш човек. Та свест о потцењивању је особито код старијих генерација уопште тако укорењена да утиче и на млађе, који су израсли у доба државне независности.

Истина је да су странци далеко пред нама у погледу својих издања, којима је омогућено снабдевање луксузнијом опремом са изврсним репродукцијама уметничких слика, чији се аутори специјализирали за илустровање књига за омладину. Како изгледа нећемо још дуго бити део већих народа у том погледу, ако се и код нас не пробуди интерес за омладинску књигу тамо где би требало већ ради великог васпитног значаја те врсте књижевности. Кад се буде и код нас заузело Министарство просвете за омладинску књижевност онако како се заузима напр. у Бугарској, где Министарство само издаје скупочене књиге и потпомаже омладинска издања морално и материјално, тада ћемо и у том погледу показати своје способности. Ако наине пратимо развој неких наших ликовних уметника последњих година, који су се посветили такођер омладинској књизи (напр. Михелич), опазићемо велики напредак, јер побуђују наша омладинска издања у том правцу интересовања на међународним изложбама.

Наше самоомаловажавање је такође највише криво што нису наше омладинске књиге прешле државне границе у толикој мери колико заслужују. Левстиков *Мартин Крпан*, Жупанчичев *Цицибан*, дела Милчинскога и других тако су снажна, оригинална, неепигонска и специфично наша, да би се иностранство свакако интересовало за њих, кад би било на њих упозорено колико она заслужују. Зато и пре свега потребно је да смо сами свесни свога богатства.

Као што сам већ у уводу напоменуо, почиње код нас интересовање за омладинску књижевност још од пре 30 и више година. Преглед омладинских листова из тог доба доказује, да су за своје време били брижљиво и добро уређивани и да су сарађивали у њима сарадници који су касније постали вођама словеначке литературе. Нажалост су из тих листова испадали постепено најбољи списатељи а остали су мање значајни, тако да омладински часописи нису могли пратити развој књижевности свога времена па су ради тога заостајали.

Тај застој или ненапредак трајао је све до краја светског рата, када су званична и незванична критика као и васпитачи инстинктивно и сви скупа увидели велики утицај књиге на омладину. У трећој поратној години је Повереништво за наставу и богоштовље

шта више расписало 10.000 круна за најбоље омладинске списе и 10.000 круна за илустровање тих књига, које би морале бити патриотске садржине. Министар Св. Прибићевић је покренуо исте године државни омладински лист који је требао да подигне одушевљење поколења и који би био као неки наставак Змајевог листа „Невен“. Такође се почело будити интересовање и у погледу друкчијег васпитног смера омладинских списа.

Бржи развој живота, конкретност свега што нас окружује, тежња ка истини, све је то узвитлало стварање нарочите врсте бораца за нови смер у омладинској литератури. Отпочео је отпор против списа који не претстављају стварни живот и који у својој фантастичности само плаше децу. Иако је, кажу, васпитна настава отклањала страх, у омладинским књигама још је постојао. Оживео је захтев за срчаном на место заплашене деце, захтев за истином и за укидање мрачњачких закона. Дете не треба да плови по магловитим сферама већ да увек осећа истинско тло под својим ногама. Неки од тих бораца за истину у својој ревности захтевали су бескомпромисно отклањање свега што се приближује имагинарном свету, па су били убеђени да је томе свету довољна накнада у тврдој земљиној кори. Мој задатак није у полемисању и натурању свога субјективног мишљења о томе, него у описивању што објективнијег развоја омладинске књиге с обзиром на поратно доба. Међутим ипак налазим за потребно да са неколико реченица изнесем своје мишљење о томе.

Гете је рекао једном: „Бедан је човек на коме је глава све.“ Сумњам да би суха истина могла накнадити оно што захтева унутрашњи живот детета. Има бајки две врсте. Једне бајке негују фатализам а друге уздижу вољу до борбе и победе. У првима је моћни свет који казује при своме постанку како је човек прадоба покушавао да нађе везу између унутрашњег и спољашњег живота. Тежак је тај свет, страхотан, занесен вером у свемоћ зле судбине и у немоћ слабог човека. У другима пак живе јунаци који пркосе свима невољама. То су предања у којима је човек изразио оличење своје сопствене срчаности. Те јунаке љуби дете из свег срца. Да ли су бајке ове врсте заиста штетне по васпитање детета? Да ли стварају такве бајке заиста плашљиву а не срчану децу? Да ли је заиста немогуће да би проблем судбе постао проблем наше моћи и способности? Мени се чини да облик није важан, него је важно све што подиже нашу вољу до борбе, а неважно, штетно и без живота оно што ту вољу убија. Стога је од вредности бајка, ако садржи све те особине, важна је, јер дечја душа жуди за њом, важна је и за нас јер казује некадашње народно мишљење, народну душу, те је онда и израз свога времена. Године 1925 је Ф. Котник издао збирку корушких народних бајки, које носе прави народни колорит са ознаком извора и објашњењима. То је била можда прва збирка уређена смишљено тако, да покаже расположење народа у часу кад су бајке постале, и тако да не може шкодити дечјој души.

Доцније су неки наши списатељи ишли још даље. Изразу нашег времена дали су облик бајке. У њој су најлакше пластичним бојама оцртали тежњу и стремљење човека који се мучи, који чезне за сунцем и срећом. Мрзелов опис Трбовља не би у друкчијем облику тако дубоко одјекнуо у нашим душама.

Повлашћење, овде онде и сувише екстремне борбе против старог облика већине омладинских списа, само је лагано утицало на савремене писце. Првих година је и продуктност попустила. Издања су се ограничавала често на изабране списе старијих (Гангл, Трост), на одабране списе за омладину наших класика (Флере—Ерјавец) те на преводе списа српских писаца и на издање српских народних песама и приповедака. Доста се тих година преводило из светске литературе (Левстик је превео „Пчелицу Моју“, Бернот „Плаву птичицу“, Холачек „Тихо језеро“ и др.). Оригинала је било мало, што би показало стремљења новим путем.

Први који је ступио посве на нови пут био је тржићки омладински лист „Нови Род“, који је излазио до укидања 1925 и кога су уређивали по реду Самец, Рибичић и Пахор. Као неки наставак тога листа у допуњеном облику можемо сматрати „Наш род“ који ступа сад у десету годину. Као „Нови род“ тако је и „Наш род“ успео придобити широки круг сарадника и илустратора из првих редова списатеља и ликовних уметника. По своме обиму и садржају постао је водећи омладински часопис, који је утицао такође на уређење других омладинских листова. Између њих треба споменути „Звончек“ и „Вртец“ али и они услед свог ниског тиража не могу ићи напореде у погледу опреме, избора градива и обима уопште с „Нашим Родом“ који је године 1937/38 достигао број од 23.000 примерака. С овим тиражем и са својом садржином овај лист је извојевао себи приступ и до оне омладине из најширих слојева народних, која иначе нема из познатих разлога никакво штиво, па је постао потреба и једина народна лектира.

Као што је „Наш род“ постао водећи омладински лист, тако је и „Омладинска матица“ која га издаје, освојила без мало сав књижевни трг омладинске књиге. Дobar део њених књига, које излазе за претплатнике „Нашега рода“ у подједнако високом тиражу, јесте такав, да би лако и с успехом стао у ред књига светске литературе. Нека ванредна издања ове Матице могла би у погледу опреме конкурисати и иностранству.

Средњошколској омладини је посвећен лист „Ментор“ који се добро уређује и кога омладина марљиво чита. Омладина грађанских школа има пак свој лист „Разори“ који се такође успешно и спретно уређује.

Код листова намењених специјално основно-школској младежи опажамо три правца. Докле „Наш род“ углавном стоји на неутралном тлу и даје омладини што је најбоље из пера списатеља различних погледа, „Звончек“ се у последње време посветио нашим пограничним крајевима, настојећи да буди и одржава код омладине самосвест и национални понос; „Вртец“ је пак остао више или мање при својој првобитној тенденцији католичког васпитања омладине, премда ни прва два споменута листа то васпитање не игноришу.

Жељи омладине за штивом одазивају се и словеначки дневници. „Јутро“ и „Словенец“ имају недељне прилоге за младеж, уређене по угледу на друге светске листове. Али су с тим угледањем пренели површност у том послу, јер садржином нимало не одговарају ономе за чим тежи омладина. Томе су највише криве управе листова, које не дају уредницима довољна сретства за ту рубрику,

коју можда сматрају за неважну. Наместо да доносе реалне чланке из напретка технике, подешене према дечјем схватању, наместо новости с очигледним сликама, наместо весеља и смеха, испуњавају рубрике дописима који се добијају за скромно ограничени хонорар. У једном од тих листова, који је у првом реду дужан учити омладину љубави према ближњему, видимо овде онде написте из којих напросто избијају ниски партизански инстинкти. Наравно да такви написти лако изазивају реакцију и уводе омладинске прилоге у борбу која већ исувише разједа наш јавни живот.

У оквир омладинске књижевности спадају такође и позоришне игре за младеж, које се марљиво приказују по градовима, варошицама и селима. Није много тих позоришних игара, а колико их је и који су се одржале, на високој су уметничкој висини, упркос својој у већини фантастичкој садржини.

Тај прелаз осећамо и у свој словеначкој омладинској литератури задњег времена. Из свих списа избија један једини циљ: одгој срчане културе и социјалног осећања, тежња к самосталности самосвести и челичењу карактера. Већина списа тежи да развије у детету све оне силе које су му потребне за изградњу новог човека. Новог човека, који ће самосвесније и с већим поносом гледати на духовно богатство сопствене домовине.

Милић Р. Мајсторовић, Београд

IV. — Проблем уџбеника у народној школи Краљевине Југославије

— Од 1918 до 1938 —

I

У проблему уџбеника за народне школе у Југославији испреплетани се педагошки, национални и економски разлози, готово, они исти који су за све време били у тесној вези са реорганизацијом југословенске школе од уједињења до данас. И као што се сви разлози у реорганизацији наше народне школе могу свести на два главна правца: на *централизам* и *децентрализам*, тако се и у проблему уџбеника све тежње могу свести на две главне: на *етатизацију* и *монополизацију* уџбеника у смислу потпуног унифицирања и на тежњу за *диференцијацијом* на педагошко-методском пољу и *слободном утакмицом* као најподеснијим начином да се дође до најбољих уџбеника.

У вези са општом централизацијом и децентрализацијом у области југословенског народног васпитања и образовања, све

јаче се истичу разлози и све се више расправља и о садржајној страни уџбеника и води борба између два гледишта: гледишта *пассивне* и гледишта *активне* школе, које имају разнолико схватање о уџбеницима.

Претставници централизма, брзе, пуне, често и механичке унификације, па према томе у већини и заступници монополизације уџбеника, имају најјачи ослонац у закону о уџбеницима од 27 септембра 1929 год. Али кад се одредбе закона о уџбеницима упореде са односним члановима Устава од 3 септембра 1931 год., тј. са чл. 15 и 16 где се каже: „Наука и уметност су слободне. Све школе морају давати морално васпитање и развијати држављанску свест у духу јединства и верске трпељивости,“ и са односним члановима закона о народним школама од 5 децембра 1929 год., са изменама и допунама од 7 јула 1930 год., — онда је јасна њихова противуречност. Из одредба Устава, који је изворни закон за целокупно законодавство у Југославији, а који је обнародован после закона о уџбеницима те је и по значењу и временски од веће вредности, види се јасно да су „наука и уметност слободне“, а не монополисане и да држава има право контроле над установама за образовање („Све установе за образовање под државним су надзором“, чл. 16 Устава), па дакле и над књигама које су у њеним школама употребљавају. Кад се узме у обзир целокупна структура Устава, онда се из ње апсолутно не може извести ни сенка монополизације а камо ли пуна монополизација уџбеника за народне школе.

Ако се баци поглед уназад пре уједињења, онда се могу поменути Правила о штампању уџбеника за народне и средње школе Краљевине Србије од 1 августа 1903 год., која су тражила да се „у јавним основним школама употребљавају само уџбеници државног издања“. Али живот у Краљ. Србији демантовао је поменута Правила, па је поред државних уџбеника постојао и већи број уџбеника приватног издања, ма да се онда и могло донекле говорити с успехом о монополизацији уџбеника чак и са педагошког гледишта. Географ. и економски разноврснија и богатија, а педагошки развијенија Југославија не може се помирити са монополизацијом уџбеника. На економском, школском и педагошком пољу јавили су се нови чиниоци и нови проблеми, који се не могу лако утопити у два-три уџбеника, ма како они савршени били.

Заступници монополизације уџбеника истакли су ове своје разлоге: „Унификација националног васпитања и стварање јединственог националног духа може се постићи монополисаним уџбеницима; унификацијом уџбеника путем конкурса врши се одабирање најбољег међу најбољима“. Поред ових аргумената постоје и други, наиме: „садашњи слободни уџбеници нису једнообразни и рађени су по различним, често супротним методама, што онемогућује исти ниво наставе“; за овим се истичу разлози да постоји „хиперпродукција“ уџбеника, да су уџбеници приватног издања лоше повезани, да су им цене високе итд.

Али и поред свих ових разлога, о којима се може дискутовати, у нас није дошло до монополизације. Зато је и Министарство просвете расписом Онбр. 54150 од 19 августа 1937 год. потврдило и легализовало стање које постоји, да се „у народним школама могу

употребљавати само они уџбеници државног и приватног издања које је одобрио Господин Министар просвете по саслушању Главног просветног савета“, а то у другом смислу потврђује и распис Министарства просвете IV Бр. 19048 од 14 октобра 1938 год.

*

Питању уџбеника поклањало је своју пажњу и Југословенско учитељско удружење, као организација учитеља народних школа. Тежиште његове акције било је да се донесе један добар обавезан минималан државни наставни програм, који би што боље омогућио спровођење у живот главних одредаба у Уставу и Закону о народним школама. За време те неуморне акције питање о облику и садржини уџбеника долазило је, што је сасвим разумљиво, на други план. На основи тражења извршног одбора, наставни отсек Југ. учитељског удружења имао је јасно да се изјасни шта мисли о објављеном конкурсу за уџбенике народних школа у 1935 год., који је први пут хтео радикално да приступи остварењу одредаба закона о уџбеницима од 1929 год. Тај отсек Југ. учит. удружења опширно је изложио своје гледиште и ми га овде доносимо у изводу.

„...Право на образовање постало је саставни део права на живот, каже се у његовој мотивацији... Из овога следује закључак да држава треба на све могуће начине да зајемчи да се општа обавезна настава потпуно испуни, као и њена дужност да образовање свих слојева не само морално већ и материјално помаже у свима правцима. У духу тог схватања, државна просветна власт одређује садржај и главне контуре наставног плана и програма кроз које има да се реализује јединство националног осећања омладине... Али појам јединствене националне школе у свима главним европским школским и педагошким системима значи јединство организације и органско довођење у склад разних школских типова и њихових програма, никакo њихово потпуно инвेलисање, потпуно униформирање и потпуно поткрађивање“. Никако пуна механичка истоветност „свега школског градива за све крајеве једне државе“, већ једна главна идеја „и један неопходан програм, према чему се и у духу чијем се диференцирају према месним приликама, продубљују и раде максимални наставни програми. Према томе... нигде се не могу предвидети и одобрити само једни уџбеници за целу државу, већ се, на против, фаворизира и истиче њихова разноликост и богатство... Са нашег националног образовног гледишта овако предложена унификација је образовно осиромашење и идење уназад, а не унапред. Навчани разлози не могу и не смеју да поколебају исправност педагошког гледишта. Јер обиље и богатство у свима школским књигама, па и уџбеницима, плодносно ће се рефлектовати на образовању нашег народа у који у већини случајева допиру од књига само школске књиге — уџбеници“. Одлука о конкурсу за државне уџбенике донета је пре времена, пре него што су извршене многе погодбе“. (Годишњи извештај Ј. У. У. за 1934/35 год., стр. 226, 27, 28).

У другим мотивацијама Ј. У. У. наводи и следеће: прво, постоји дисхармонија између закона о уџбеницима од 27 септембра 1929 и закона о народ. школама од 5 децембра 1929 год., „нарочито између §§ 11, 12, 13, 18 и 44 Закона о „народним школама и § 4

Закон о уџбеницима“; и, друго, одлука о конкурс за уџбенике Мин. просвете Онбр. 1801 од 15 фебруара 1935, која је донета на основу §§ 1 и 2 закона о уџбеницима израђено је пре него што су довољно испробани наставни програми и пре доношења других програма, који би били у органској вези са наставним програмом за основне школе (Годишњи извештај Ј. У. У. за 1934/35, стр. 67). Осим овога „монопол за неке бановине не значи „појевтињавање, него само поскупљавање наставе“ (68). Поједине секциске скупштине Ј. У. У. такође се нису са много оптимизма изражавале и о другим школским монополисаним стварима. „Прописане писанке и вежбанке — издање државне штампарије у Београду — не одговарају својој сврси, јер нису удешене према савременим принципима радне школе, а осим тога су прескупе, те би им требало снизити цену за 50%... а квалитет хартије је код писанки некад такав да пролива мастило“ итд. (Годишњи извештај за 1934/35, стр. 153 и 160). У допуну свега овога главни одбор Ј. У. У. у децембру 1935 доноси следећи закључак: „Монополисање уџбеника противи се принципу утакмице у културним питањима која доноси прогрес“ (Год. извештај Ј.У.У. за 1935/36, стр. 41).

*

Најзад анкетна конференција делегата свих заинтересованих привредних организација и делегата школских и култур.-просветних радника, која је одржана на позив Министарства просвете 26 фебруара 1938 год. поводом нацрта Уредбе о државним штампаријама и Уредбе о изменама и допунама у закону о уџбеницима од 27 септембра 1929 год., донела је опширну Претставку о овом стању и предала је Господину Министру просвете. И у тој Претставци подвргнути су анализи и критици сви ставови који „иду у корист монополизације“ и новим чињеницама поткрепљени меморандуми графичких предузећа, књиговезница, књижарница, папирница, накладних завода и издавача у Краљевини Југославији подношени надлежнима у 1938 год. Из анализе коју је извршила ова Претставка као и из ранијег нацрта конкурса јасно се види да се одустало од потпуне монополизације.

Претставка од 26 фебруара 1938 год. потписана је и од стране Југосл. учитељ. удружења и њени закључци сажети су у следећем: „На основу свега досадашњег излагања мишљења смо:

„1) да су монополизација и унификација школских уџбеника, помоћних књига и наставних средстава и монополизација свих штампарских производа за државне и самоуправне потребе непотребне и штетне;

2) да треба задржати слободну утакмицу у писању, издавању, штампању и продаји школских уџбеника, помоћних књига и наставних средстава и свих штампарских производа уопште, под надзором Министарства просвете;....

5) да се садашњи закон о уџбеницима (односно садашња пројектована Уредба о његовим изменама и допунама) и нацрт Уредбе о државним штампаријама измене у смислу одбацивања сваке врсте монополизације“ (стр. 7).

Садашње фактичко стање је: у Југославији није спроведена монополизација уџбеника и наставних средстава.

II

Друго је питање педагошко: да ли уџбеници за народне школе треба да постоје и ако треба да постоје, какви треба да су. И ово је питање спорно међу нашим педагозима и наставницима.

Југословенски противници уџбеника истичу следеће разлоге против уџбеника: уџбеници механизирају школски рад, дозвољавају да се градиво из уџбеника учи, чак и „буба напамет“, што је, разуме се велико зло. Истичу и тај разлог, да се пажња ученика на часовима предмета за које уџбеник постоји смањује, јер ученици знају да могу градиво и код куће из уџбеника научити. Уџбеници, најзад, подривају ауторитет наставника у очима ученика.

Заступници уџбеника имају опет своје разлоге. По њима, уџбеник је одлично средство за ученике јер их учи да лепше излажу своје мисли; уџбеник им помаже да обнављају пређено градиво, које се заборавља, а нарочито уџбеник је добро дошао за осредњу и слабију децу и оне који због болести не могу пратити наставу.

Из ове противности треба изаћи. Она ће се решити питањем какав облик излагања треба да буде у уџбенику: *догматички* или *радно-пројективни*. У духу радних уџбеника и изводи се еволуција уџбеника, и у нас лагано нестају догматички уџбеници.

Радни уџбеници не износе сувопарно и догматички готово знање ученицима, већ потстичу ученике и дају им упуте да сами уз помоћ наставника дођу до нових сазнања.

Није циљ радног уџбеника да ученици само запамте чињенице које он износи, већ да ученику изложи нацрт за испитивање ствари, појава и њихових комплекса, да ученик по њему понавља изучено и заборављено, да врши репродукцију текста својим речима и да туђе мисли казује својим начином.

Али и кад добијемо праве радне уџбенике, ми практичари-наставници никад нећемо рећи да је уџбеник једини извор знања. Он је и ђаку и наставнику само помоћник; учитељ скраћује многобројне записе из својих предавања, а ученик користи вешто састављене књиге, у којима су правила, погледи и посматрање успешније састављени него што он то може и уме. Предавање ће остати као прави извор знања, а уџбеник треба да је огледало предавања и рефлекс живота. Мисија једног уџбеника је у томе, да навикне децу на правилну употребу књиге, штампане речи, јер речи су симболи за чињенице које казују и описују. Али уџбеник не сме да доминира у настави, јер друго је живот а друго књига.

Стари догматички уџбеник биће поступно замењен радном књигом за ученике, која је састављена у духу начела радне школе и активних метода. Критика уџбеника у ствари је пре критика начина учитељева рада у разреду, његове недаровитости и неспреме. Али и она је често заборављала да нови учитељ и нова школа траже и нове уџбенике, радне уџбенике, радне књиге за ученике, који преокрећу улогу ученика из пасивне (учење уџбеника) у активну, јер му се том књигом показује како ће да врши посматрања и огледе, како ће да „учи“ и „памти“. Уз задатке дају се и прости практични упуте за техничко остварење задатака, прибори и др. Ученици се навикавају на проверавање и критику да би се поступно васпитали за строгост у закључивању.

На крају овога реферата навешћемо речи американског педагога Паркера са чикашког универзитета о овоме предмету, које кратко и јасно илуструју нашу мисао: „За велику већину наставника уџбеник претставља и избор и организацију предавања наставног градива. Сам по себи, уџбеник је врло добра ствар. Али уџбеник мора бити добар, тј. мора давати нужно градиво и то у таквом облику који има у виду и психологију ученика и особине предмета који излаже. Многа зла, која се приписују употреби уџбеника, у суштини потичу из његове неправилне употребе. Ако је уџбеник добар, онда је у њему објашњено значење свакога његовога дела и њихових односа према целини, само има мало наставника којима је познато тачно назначење уџбеника. Наставник често врло невешто искоришћава уџбеник, да то потсећа на одевање дивљака, који навлачи рукаве од кошуље на ноге или на покушај детета које тестером струже конач а ножицама сече даску. Добар уџбеник помаже ученику да на најекономичнији начин савлада наставно градиво“.

Дакле, уџбеник остаје као једно дивно средство и у новој југословенској школи само се *догматички уџбеник преобраћа у радну књигу за ученике.*

Светомир Настасијевић, Београд

У. — Југословенска дечја и омладинска музика

Наша стваралачка музика је доживела свој највећи уметнички успон и процват у овим годинама, по завршетку светског рата, и после ослобођења и уједињења нашег народа. Музичко стварање код нас, у свој поратној епохи, може се сматрати и као прво одређеније, важније и веће раздобље уопште од првих почетака наше уметничке музике до данас. Многа врло значајна оперска, симфонијска, камерна, а нарочито хорска дела, која су створили наши талентовани композитори за последње две деценије, доказују горње тврђење и својом идејном и музичком садржином, као и својом техничком обрадом остварују једну праву уметничку основу на

којој ће се у будућности развијати наша музика све више и све боље.

Велики стваралачки замах захватио је многе наше младе композиторе, нарочито оне, који су се у своје стварању интересовали народном музиком. Тако постадоше многа добра и разноврсна музичка дела која по својим тежњама и уметничким постигнућима носе обележје једне нове музике, али музике поникле на овом нашем

тлу. Јасно је, да је због своје традиционалне вредности и музичке суштине, наша хорска музика, национално обојена, и у овом раздобљу дошла до највећег и најпунијег израза.

У овом времену обрађена је нарочита пажња музичком васпитању школске деце и гимназијске омладине. Образовање дечјих и омладинских хорова по школама и гимназијама потстакло је наше композиторе да посвете више пажње музици намењеној деци и омладини. Заједничком сарадњом ових хорова, њихових диригената и композитора у многоне је подигнут ниво дечије и омладинске музике код нас, како у погледу технике хорског певања, тако у погледу компоновања дела за такве хорова. Добра певачка увежбаност тих хорова и спремност и пожртвованост њихових наставника — диригената дала је могућности нашим композиторима да своја дела пишу са већим техничким слободама и са више музичке садржине, нарочито у погледу слободнијег и природнијег хармонског решавања и индивидуалнијег вођења гласова. А пошто је већина тих хорских дела за дечје хорова компонована на основу народних мелодија, тако звано обрађивање народних мелодија, то је поменути начин слободнијег хармонизирања и вођења гласова добро дошао. Тако је у главним контурама остварен код нас читав један мали стил дечје песме, национално обојен и нашој публици врло близак. Од особите је важности за музичко васпитање деце и омладине, што је у овим хорским композицијама обрађена нарочита пажња на чистоту и правилност дикције и на један озбиљан музички став, који по својим тежњама и својим досадашњим остварењима даје омладини и деци сигуран основ за њихово даље музичко образовање.

Већина наших композитора, нарочито који су се као ствараци формирали после европског рата, схватили су важност и значај музичког васпитања деце и омладине и компоновали читаве низове дечијих и омладинских хорова који као културна и уметничка тековина за нас претстављају једно мало богатство. Композитори српског, хрватског и словеначког дела нашег народа, иако су по својим уметничким схватањима и школама којима припадају прилично разноврсни и једни од других доста удаљени, ипак су сви они при стварању дечје и омладинске хорске музике полазили од једне заједничке основе: стварати композиције садржајно и технички приступачне младим певачима, али у једном озбиљном и продубљеном музичком ставу, са потпуно одређеном психологијом и тежњом за што тачнијом и чистијом дикцијом. Сасвим је друго питање који су начини компоновања и које композиторске школе у свему овоме имале највише успеха. Многи композитори огрезли у конзервативизам, чак ни у овој врсти музике нису се могли ослободити хладног и досадног академизма. Други су сувише претеривали у „народској упрошћености“, док су трећи, што је најмање схватљиво и оправдано у овом случају, покушали да наметну деци и омладини некакав немогући „модерни“ стил. Отуда су, што је сасвим природно, многи дечји и омладински хорова били одбачени одмах после првог извођења. Али оно што је остало у приличном броју, музички чисто и расно, инспирисано народним духом, народном песмом и народном музиком, важиће као изванредан музички материјал за васпитавање будућих наших генерација и бити солидан основ за даљи развитак наше хорске музике ове врсте.

Наши изразитији композитори и њихова одабранија дела дечје и омладинске хорске музике:

Марко Тајчевић: Пјесме додолске, дате у народном духу, са нешто архаичних призвука, прозрочно и мелодијски интересантно. Бугарске кследне пјесме, мање изразите хармонски, али свеже и у крепком звучању.

Младен Позајић: Четири сватовске песме, Три плеса из Међумурја, Три песме из Хрватске Крајине. Позајић је сличан Тајчевићу, али није тако изразит и посредан, више је интелектуалац, мање осећајна музичарска природа.

Емил Адамич: Словенске народне, Берашке песми, Народне, Ивањске песми и многе и многе друге дечје песме. Овај веома плодан и изразито словеначки композитор дао је у својим дечјим песмама све оно што једна добра, музикална и осећајна природа може да саосети према деци. Његове дечје песме носе у себи све психичке и музичке особине покрајине којој је он припадао. Његова романтичарска природа дуго ће зрачити из његових песмица и будиће код деце љубав за родном песмом и родном грудом. Иако није био радикалан модерниста, Адамич је успео чак и своје дечје песме да дâ у свежем звучању и чврстој форми.

Миленко Живковић: Играле бабе, Ој тополо, Петнаест дечјих и омладинских хорова. У својим дечјим и омладинским хоровима Живковић је успео да на један индивидуалан и изразито музички начин продужи нашу добру хорску традицију. Све оно што је музички расно и што психички припада највећем делу нашег народа налази се у овим хоровима. Техничке слободе у овим композицијама истичу Живковића у први план наших савремених композитора национално оријентисаних, а његова изразита тежња ка музичком натурализму и овде је запажена. Посматрани под ма којим углом, ови су хорови потпуно успели и у уметничком и у педагошком смислу.

Иван Грбец: Белокрањске шаљивке, Седам отрошких, Народне, Божићне песми. Зналачки и спретно писани хорови, са осећањем звука и познавањем дечјих певачких могућности, али без неке нарочите оригиналности и јаче инвенције.

Јосип Штолцер: Успаванка, Дечија игра, Загорска песма и др. И у овим својим хоровима Штолцер се у највећој мери држи принципа народног хорског певања. Али су ти хорови садржајно врло јаки, а у погледу форме врло јасни, тако да у сваком погледу могу послужити као одличан материјал за васпитање школске омладине.

Милан Бајшански: Три бугарске песме, Малитва за куцу Чалу, Земљоделци. Врло осећајан и музички обдарен, Бајшански је на један фини и уметнички начин продро у дечју музикалност и дечју душу. Има у овом хоровима свежине, доброћудности и добродушности једнога Чика-Јове. Као и Живковић, Бајшански осећа потребу да мале певаче увуче у мало веће и теже певачке проблеме. То му успева, јер никад не прелази границе могућнога.

Фрањо Дуган Млађи: Три фтичице, Фашничка, Црни кос, Лепе Миловарке. Као и остале Дуганове композиције и ови хорови су

дати у једном тачно погођеном народном тону, свеже хармонике и крeпке звучности. Дуган Млађи, у својим кристалним хорским обрадама, ничим није нарушавао, нити квариио лепоту народне мелодије, и увек је успевао да остане на достојној уметничкој висини.

Златко Гргошевић: Дјеца уочи празника, Четири пастирске пјесмице, Жетелице на пољу. Слично Јосипу Штолцеру и Дугану Млађем, Гргошевић тежи да своје хорске композиције, нарочито ове дечје, да у чистом народном тону, при чему иде сувише далеко. Тако да та претерана упрошћеност хорског става често пута личи на површну и наивну музичку импровизацију. Иначе у својим успешним стварима, Гргошевић добро осећа хорски став и хорски звук. Има у тим композицијама много словенских музичких архаизама.

Иван Матетић-Роњгов: Нарековане, Истарске народне пјесме. Иван Матетић, са својим дечјим хоровима, заузима једно сасвим посебно место у музици те врсте код нас. Његова особеност јесте у томе, што је он у многоне успео, да на један сасвим слободан начин, у једној живој и покретљивој форми, пренесе натуралистичко певање простога народа у ове мале и технички сасвим ограничене музичке форме. Ове композиције су местимично врло садржајне и импресивне, али има у њима нечег језивог и непријатног, што долази од непрерађеног и непречишћеног музичког материјала позајмљеног из народног певања. Овакав музички натурализам добра је основа за један огранак нашег националног музичког стила, али се он не може остварити без чистијих инспирација, јачих инвенција и виших уметничких видова.

Борис Папандопуло: Долетел је сиви сокол, Девојчица роже брала, Дафино вино црвено, Еј бистра водо, Киша пада, Ој Јелена, Јелена. Овај врло плодни и разнородни композитор поседује могућност лаког писања, без дубље садржине и јачег критериума. Али су његови дечји хорови привлачни због своје чисте звучности, јасне и прегледне форме и тежње за расним музичким изразом.

Од осталих наших композитора који су са мање или више успеха радили на дечјој хорској музици могли би се поменути још и ови: *Емил Ципра, Антон Добронић, Мариј Когој, Петар Крстић, Божидар Кунц, Коста Манојловић, Милоје Милојевић, Јосип Врховски и др.* Познати су као добри музички радници и као композитори дечјих песама и учитељи: *Драг. П. Илић, Александар Станковић и Станиша Коруновић.*

VI

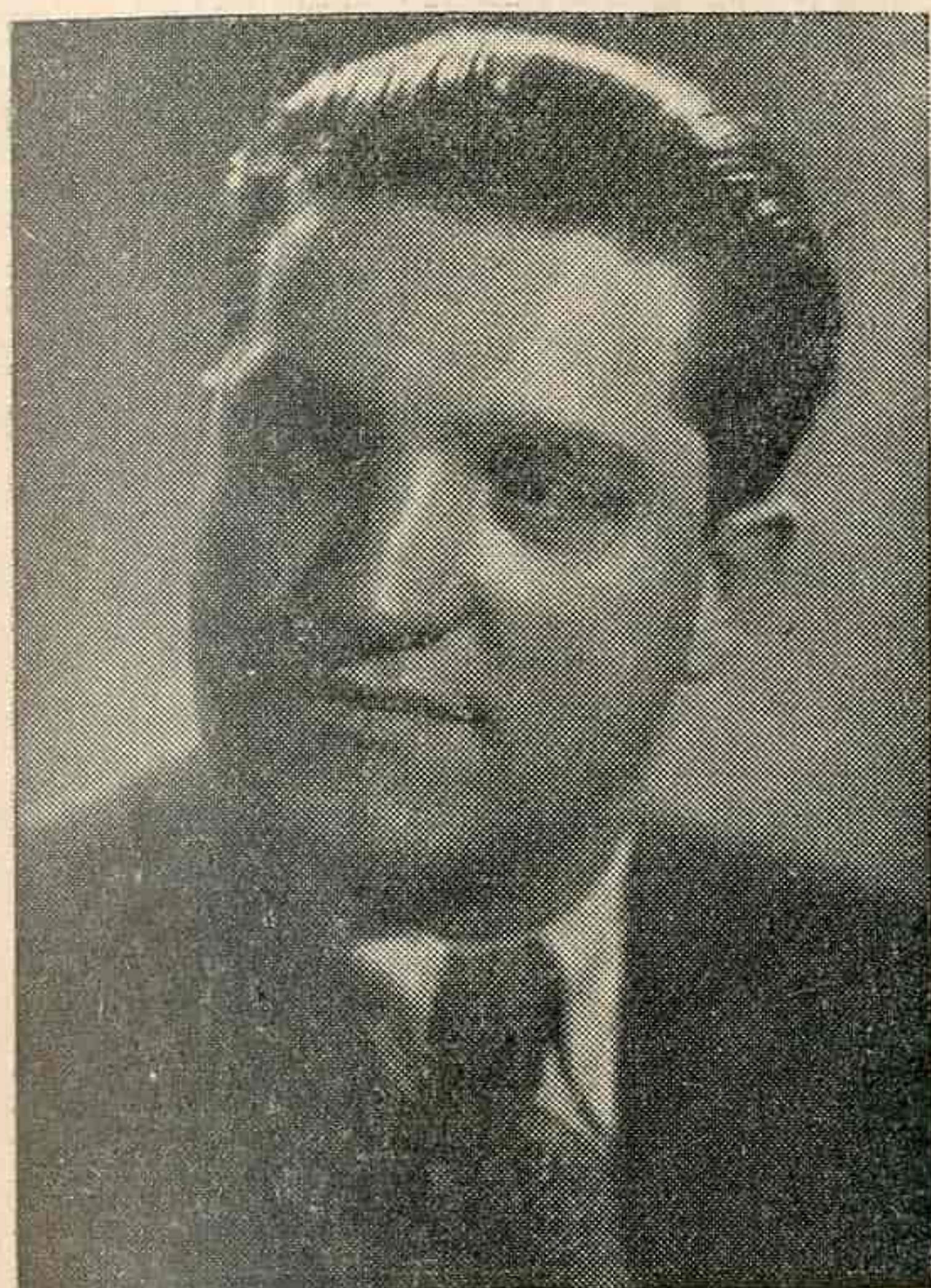
Развишаак дечје заштитише у Југославији

(Од 1818—1938 год.)

Слободан Ж. Видаковић, Београд

I. — Заштитиша деце у Југославији

(Од 1918 до 1938)

Социјална заштита деце у класном друштву један је од најбитнијих и најсудбоносних проблема у великој скали социјалних питања данашњице. Његова судбоносност долази отуда што се он простире и у садашњост и у будућност. Пропуштени моменти у садашњици, тешко се свете у скорој будућности. Затим, социјална заштита деце обухвата огромне масе угрожене деце, којој треба обезбедити животни стандард јер се само кроз правилно подизање деце обезбеђује друштву снажан подмладак и способне продуктивне снаге, које ће, попут митолошког Атланта, имати да понесу на својим плећима небо своје социјално правичније државе.

Погрешке учињене на подизању народног подмлатка тиме што је нешто урађено како треба или пропуштено да се уради нешто како треба — тешко се свете народу и друштву, јер у будућности те погрешке или се у опште не могу репарирати или је постигнути ефекат репарације врло незнатан. Отуда се проблему социјалне заштите деце мора да посвети највећа јавна брига, јер једна генерација недовољно збринуте деце, као што су данашња наша деца, за врло кратко време постаје нова генерација људи, на чијем се и телу и духу одразују сви пропуштени моменти неопходни за нормално и здраво подизање деце. У дечјој заштити не сме се седети скрштених руку и чекати бољи дани. Нашој народној будућности нису потребне туберкулозне и за животну борбу неспособне генерације. За срећнији живот сутрашњице, за ту социјалнију будућност, која ће бити боља од данашњице, потребно је обезбедити духовно здраве и физички снажне људе а не дегенерисано и под животном бедом пропало потомство.

Истинско решење дечјег питања биће остварено само онда када не буде више било незаштитишене деце, када се уопште не буде више говорило о заштити деце него о подизању деце, о социјално свесном старању целокупне друштвене заједнице за свој подмладак.

А све дотле док друштвеним преуређењем не уклонимо узроке који доводе до постојања угрожене деце и све дотле док у друштву постоји потреба за појмом *заштите деце*, морамо радити на *друштвеној заштити деце*. Не ради садашњице, него ради *будућности*.

Извесно због те еминентности питања социјалне заштите деце, све савремене културне државе и највећи део своје социјалне бриге и највећи део расположивих финансиских снага, намењених интервенцији за социјално угрожене посвећују народном подмлатку и његовом што правилнијем и физичком и духовном развоју.

У Југославији прва државом организована дечја заштита јавља се 1920 год., када је основано Државно одељење за заштиту деце са државном потпором од 12,000.000 дин. годишње и са организационом мрежом обласних, окружних, па донекле и месних сервиса дечје заштите. Поред свег заузимања, кога је државна заштита деце показала још у почетку свога рада, нарочито у покушају збрињавања ратне сирочади, она ипак није дошла до стварног изражаја, пошто је Законом о заштити деце (1921 год.) потпуно бирократизирана, а држава се у исто време показала као сувише гломазан апарат, да би се са успехом могла да упушта у практичну, непосредну егзекуцију дечје заштите. Зато су се убрзо, као метеори, угасиле државне и обласне и окружне и месне дечје заштите...

Са неопходног јавног старања тако се опет враћамо на приватну иницијативу хуманитарног карактера, при том некоординирану, а често и псеудо-хуману. Осуство координације и јединства у томе социјалном раду све се више осећа. Никаква ни духовна, ни радна веза не постоји на лествицама тога каритативног рада на заштити деце. Сваки ради шта хоће, без везе са свима, без везе и са ким, и место бујних млазева *социјалне свесности*, расипају се блиставе капљице *случајног милосрђа*, које лепотом засењују око али до душе и тела дечјег и не допиру!...

Упоредо са том дезорганизованом делатношћу приватне иницијативе, формира се код државних и комуналних фактора у основи једно погрешно уверење, да је заштита социјално незбринуте деце само један облик хуманитарне акције, који улази мање више у искључиву компетенцију каритативних и хуманитарних друштава, да је збрињавање потребите деце ствар добровољног милосрђа и проблематичне људске филантропије, а држава и општина да треба само да га у „границама буџетских кредита“ субвенционирају, чиме би „збациле бригу са својих леђа и тако испуниле цео дуг према својој деци“.

Под утицајем многих претставника те наше хуманитарне акције и многих наших т. зв. социјалних радника без социјалног смисла, заштита деце отпочиње да се схваћа врло уско и врло погрешно. Место да се схвати, да се социјална заштита деце има да распростре над свом угроженом децом, место да се усвоји начело, да се њени есенцијелни елементи састоје у потпуном и хармоничном развићу све оне деце, чији родитељи немају довољно могућности да им такво развиће омогуће, место да се у тој недовољно збринутој деци гледају будући стубови народне државе, носиоци њене здраве привреде и вајари њене боље и социјално правичније будућности, прокламује се једна скроз погрешна и уска платформа: да

се суштина дечје заштите састоји само у збрињавању деце калдрме, гаменерије свих врста, у збрињавању напуштене деце без крова и без хлеба. Отуда се годинама и годинама верује, да се под социјално угроженом децом имају да разумеју, поред наказа и недоношчади, самс још улична, голотрба деца, сва у ритама, исцрпљена од гладовања, подбула од неспавања. А у ствари, то су у већини лумпролетерска деца, безпризорна у најгорем смислу те речи, која се клате између дечјег кримена и гладне смрти, спавања по каналима и живљења по катакомбама и напуштеним гробницама. Те деце, коју такође треба збринути али не и једино заштитити, има релативно мало, стотине и стотине пута мање него социјално угрожене деце, и то већином по градовима. По селима, готово их и нема, бар не у обиму који рађа само калдрма социјално диференцираног града, а још мање у броју који би својом величином питање уличне деце подигао на висину социјалног проблема...

Тако се, силом околности, ствара један чудан парадокс: незбринута дете треба да постане мали лопов да би друштвена интервенција од малог преступника направила збринутог малолетника у корекционом заводу; треба да од напуштеног и бедног девојчета постане улична блудница, да би се упутила у завод за посрнуле девојке; треба дете да има који физички или умни недостатак, по могућству да буде што већи дегенерик, па тек да се друштво у довољној мери заинтересује за његову будућност; треба старији малолетник да одслужи робију да би се друштво побринуло о његовом упославању кад се поврати са робије итд. То су парадокси растурене, погрешно постављене и при том некоординиране каритативне акције на пољу дечје заштите. Далеко од намере да оптужујем, али такав рад, посматран научно, изгледа као селекција рђавих, одабирање горих...

Са таквом нездравом идеологијом дечје заштите у Југославији године су пролазиле, да би се, тек после петнаестогодишњег лутања, отпочело од 1933 год. све више да увиђа и признаје, да рад наших хуманитарних организација остаје без много ефекта само зато што не постоји јединство акције међу њима и што нема опште и заједничке планске директиве, базиране на једној социјално здравијој идеологији дечје заштите.

Тако је, најзад, и у нашој земљи сазрела идеја за неопходном координацијом рада: 1933 године држава, општине и приватна иницијатива створиле су своју заједничку Унију за заштиту деце. У Унији је координирана сарадња државе (4 ресорна министарства), самоуправа (9 бановина и 72 града), науке (нарочито универзитетских дечјих клиника), професионалних организација (педијатера, учитеља, професора, медико-социјалног особља и других стручњака за здравствено, морално или умно подизање деце) и приватне иницијативе (248 учлањених савеза, организација и друштава за заштиту деце).

Пошто је прележала све у нашој друштвеној средини неизбежне „дечје болести“, организација Уније је у току последње три године отпочела плански да ради на спровођењу свога програма: да проучава проблеме заштите деце на стручним конгресима и састанцима, као да и путем стручних публикација формулише и про-

пагира најподесније методе дечје заштите; да ствара везе између учлањених организација на здравој координацији њихове делатности; да помаже здраву координацију рада на пољу дечје заштите свих приватних организација, као и кооперацију и координацију рада приватне иницијативе са државном и општинском; да прикупља средства и материјално потпомаже усавршавање досадашњих и стварање нових дечјих установа својих учлањених организација; да даје иницијативу и активно потпомаже стварање нових организација за све врсте заштите деце свуда тамо где је то у држави потребно; да у случајевима нарочите хитне потребе и сама Унија предузима непосредне акције за заштиту деце, итд., итд.

Неколико од тих својих најосновнијих задатака Унија је већ отпочела да остварује: непосредним испитивањима утврђује животне прилике наше деце, анкетно прикупља и аналитички проучава статистичке податке, као и врши њихово публикување, како би се надлежним факторима документовала *неопходност* координиране акције за заштиту деце и *немогућност* да се само путем *милосрђа* реши проблем истинске социјалне заштите деце; затим, све више пружа и стручне и материјалне помоћи да се стручно и уређајно усаврше досадашње установе дечје заштите, као и да се на бази савремених организационих основа подигну нове дечје установе. Исто тако Унија кроз земаљске и балканске конгресе за заштиту деце успешно пропагира најподесније методе дечје заштите итд. итд.

Сва су та Унијина прегнућа дивна јер у народу подижу осећај солидарности и социјалне свести; стручно продубљују системе дечје заштите; дисциплинују дух и активност друштвену; крећу приватну иницијативу; буде успаване духове и режиме; стављају својим ауторитетом на дневни ред многе важне проблеме непосредне и посредне заштите деце; а уза све те драгоцене услуге и непосредно помажу да се многа социјална зла бар у извесној мери ублаже.

Али се не треба варати и заводити илузијама. За уклањање великих социјалних недуга, за решавање истинске социјалне заштите деце сва су та Унијина прегнућа немоћна. *За решење дечјег проблема потребна је снага целог народа, потребно је и организовано и прогресивним порезом обезбеђено обавезно старање целокупне друштвене заједнице.*

Дечји проблем је еминентно државни проблем, али егзекуција његова има да падне у искључиву дужност комуналне заједнице. Општина је од државе ближа народу, ближа широким масама свога становништва, ближа животу и његовим потребама. Зато право и истинско остварење социјалне заштите деце мора ићи преко општина: самоуправних, школских и здравствених.

Каритативна друштва дечје заштите могу само да асистирају, да олакшавају напоре комуналној акцији, али се дечја заштита мора водити плански и стручно, кроз колосек унапред државом нормиране комуналне заштите деце...

То је у основним контурама историски развитак идеологије дечје заштите у току последње две деценије у Југославији.

* * *

Пошто смо бацили бар неколико погледа на развој идеолошко-организационе основе наше дечје заштите, задржаћемо се сада на

приказу стварног стања дечје заштите, које највећим делом претставља резултат мање или веће делатности на томе пољу у току прошлих двадесет година.

Пренатална заштита. Права дечја заштита има да отпочне од самог почетка мајчине трудноће. У пренаталној заштити морају се предузети све мере, да се роди здраво и за живот способно дете, а будућа мајка мора се оспособити и духовно и материјално за своју највишу дужност, дужност давања новог живота!

У Југославији се на пољу пренаталне заштите деце није ништа озбиљније урадило.

Ми припремамо нашу женску децу за све позиве у животу, само их не спремамо за најделикатнији позив — за материнство. Подићи здраве и способне генерације будућих свесних мајки, значи решити 30% од проблема пренаталне заштите деце, којој се код нас и онако не посвећује пажња. Кад ово тврдимо, ми не губимо из вида и економски моменат, о коме смо у стотину прилика нагласили, да је сва стручна пропаганда и сва етичка припрема за пренаталну заштиту недовољна, често и илузорна, без координације на економској заштити.

Пренатална заштита треба да се првенствено врши кроз алиментациону, здравствену и вакциналну заштиту и профилаксу жена у гравидном стању, и кроз обезбеђење потребног животног минимума свима будућим мајкама. Међутим, место мреже од хиљаде предбрачних саветовалишта, хиљаде саветовалишта за трудне жене, диспансера за лечење трудница од сифилиса, туберкулозе, алкохолизма и т. д., ми смо од 1918—1938 године створили свега 25 саветовалишта за трудне жене: 8 саветовалишта у Вардарској бановини, 4 у Дравској, по 3 у Савској и Дунавској, по 2 у Приморској и Дринској, по 1 саветовалиште у Врбаској, Зетској и Управи града Београда, а ни једно у Моравској бановини! У ствари апсолутна већина ових саветовалишта постоје само на хартији, управо далеко су од сваког планског замаха и истинског рада. У току једне године (1936) кроз сва та државна, самоуправна или приватна саветовалишта прошло је свега 1398 трудних жена од 435.616, колико се у тој години укупно породило жена у Југославији: види табелу.

Дакле, у проучаваном раздобљу од пет година (1932—1936 год.) нашао сам, да је кроз сва саветовалишта за трудне жене прошло свега 5405 трудница, што стварно претставља једну жалосно безначајну цифру према укупном броју од 2,274.809 здравствено или социјално угрожених трудних жена! То је био више један експеримент него стварно здравствено старање, нормирано позитивним одредбама важећег законодавства!...

О социјалној заштити угрожених трудница, нарочито запослених у привреди и пољопривреди, не може се код нас ни говорити. Место да оне добијају бесплатно јачу храну, место да им се што више смање часови дневног рада и да им се изгубљена разлика надница исплаћује у виду сталне новчане помоћи итд., ми смо донели само неколико уствари мртвих прописа у Закону о заштити радника, који су постали фосили нашем такозваном социјалном законодавству!...

Кретање броја порођаја и пренатална заштита у 1936/37 год.:

Бановина	Број трудних жена, управо број жена које су се породиле.	Рад Саветовалишта за трудне жене				
		Нормална трудн.		Патолошка трудн.		Посете сестара посети-тељки кућама породиља Укупно
		Број прегледаних жена	Поновни преглед истих жена	Број прегледаних жена	Поновни преглед истих жена	
Дравска	27.783	9	4	—	—	14
Савска	73.630	581	936	5	8	222
Врбаска	48.657	59	6	—	—	—
Приморска	32.980	77	242	6	20	—
Дринска	59.487	357	335	5	—	21
Зетска	32.690	19	2	—	—	25
Дунавска	52.124	6	1	1	—	8
Моравска	39.918	—	—	—	—	—
Вардарска	63.431	167*	40	28*	6	329
Управа града Београда	4.916	78	87	—	—	—
Укупно Југославија						
1936 год.	435.616	1.353	1.653	45	34	619
1935 год.	445.902	1.043	1.447	18	24	846
1934 год.	465.660	1.056	1.414	40	46	1.492
1933 год.	456.843	976	1.368	72	51	543
1932 год.	470.788	761	1.300	41	42	840
Укупно за проучавано раздобље 1932-1936 г.	2,274.809	5.189	7.182	216	197	4.340

А колико се код нас уопште мало јавне бриге и пажње поклањају жени као мајци, најбољи је доказ у факту да нам хиљаде жена умире на порођају. Страшно је али истинито, да број умрлих жена

* У Вардарској бановини од 195 прегледаних трудних жена, прегледано је од стране лекара само 8 трудних жена, а осталих 187 трудних жена прегледано је од стране бабица.

на порођају код нас опет расте, што је у директној супротности са културним прогресом. У 1935 год. порастао је за преко 8% према 1933 години. Од 33.920 умрлих жена од 17—61 године старости (у 1934 год.), рачуна се да су биле биолошки способне за материнство (за рађање) 23.530 жена, које су биле старе од 17 до 49 године живота. Од тих жена на порођају је умрло 2.208, односно 9,38%. Некада у малој Србији, од 1000 умрлих жена од 17 до 49 година живота, умирало је на порођају 70 жена; данас у великој Југославији, у деценији хигијенске културе, тај се број попео на 94 жене од 1000 умрлих жена. По појединим бановинама он је још мрачнији и пење се до 230 жена на 1000 умрлих жена (у Врбаској). По бановинама проценат умирања наших жена на порођају у 1934 години износио је:

Бановина:	Умрло жена способних за рађање (од 17 до 49 година старости):	Умрло на порођају	
		у укупном броју	на 1000 умрлих жена од 17—49 год. стар.
Дравска	1.320	79	59,8
Дринска	2.700	423	156,8
Дунавска	4.000	203	50,7
Моравска	2.830	200	70,7
Приморска	1.534	175	114,2
Савска	4.380	190	43,4
Вардарска	2.850	284	99,6
Врбаска	1.821	419	230,0
Зетска	1.605	221	132,7
Београд	490	14	30,4
Укупно:	23.530	2.208	93,8

Нарочито страдају жене у местима где нема ни здравствених установа, ни лекара, ни бабица. У појединим крајевима Јужне Србије, Босне и Херцеговине тај се број пење и на преко 30% умрлих на порођају од свих умрлих жена и често долази на прво место узрока смрти.

По теориском становишту проф. Др. Алојзија Залокара, просечно би морали имати по једну квалификовану бабицу на највише 30 порођаја. Ми, међутим, према анкетама, које сам у току последње две године извршио у име Уније за заштиту деце, имамо једну бабицу на 51 порођај у Дравској бановини, на 80 порођаја у Савској, на 226 порођаја у Приморској, на 495 порођаја у Зетској, на 668 порођаја у Вардарској, на 1.474 порођаја у Врбаској бановини итд. итд.

Кретање броја бабица, наталитета и броја становника по бановинама (1936/37 год.) илуструје се из ових најновијих података* моје анкете:

* Допуњених подацима Државне статистике.

Бановина:	Број становника (без 72 града)	Број бабица (без Београда)	Број становника на једну бабицу	Број порођаја:	
				Апсолутан	просечно на једну бабицу
Дравска	1,072.486	547	1,957	27.783	51
Дринска	1,556.124	107	14.543	59.487	556
Дунавска	2,023.559	728	2.880	52.124	72
Моравска	1.474.437	95	15.420	39.918	420
Приморска	883.903	146	5.369	32.980	226
Савска	2.384.509	921	2.589	73.630	80
Вардарска	1,483.911	95	15.620	63.431	668
Врбаска	1,103.333	33	33.434	48.157	1474
Зетска	927.768	66	14.056	32.690	495

Овде су урачуната и варошка насеља, на које долазе 1.057 бабица од 2.738 бабица, колико их укупно има (без Београда). Када се од 2.738 бабица одузме 1.057 бабица, колико се налази већином у приватној служби у варошима и када се одузме 750 бабица, које се налазе при разним варошким државним и самоуправним санитарним установама — онда на три милиона и сто хиљада сеоских жена дође свега 931 бабица, односно једна бабица у место на 30 порођаја дође на преко 3300 порођаја! И ако н.пр. Закон о Здравственим општинама изрично налаже, да здравствене општине постављају по једну квалификовану општинску бабицу на сваких 5000 становника, а управне општине, са најмање 1000 становника на подручју здравствене општине, да постављају на терет свога буџета још по једну квалификовану бабицу, ипак, према подацима моје анкете, на једну бабицу долази: 1.957 становника у Дравској бановини; 5.369 становника у Приморској; 15.420 становника у Моравској; 33.434 становника у Врбаској бановини итд., а у анкетираних 2.026 градских и сеоских општина Дринске, Моравске, Приморске, Вардарске, Врбаске и Зетске бановине* нашао сам, да једна бабица дође просечно на 24.480 становника, односно просечно на четири велике општине или на 11 села и сеоских насеља.

Природно је, да се онда и порађање 45% варошких и 92% сеоских трудница врши под најнемогућнијим хигијенским приликама, чиме се угрожава и њихов живот, и прираштај народног подмлатка. Велики централни градови, под притиском радничких маса, добили су бар формално извесно радничко заштитно законодавство и болесничко осигурање, које, и ако је безмерно далеко од социјално-здравствене заштите, ипак је релативно боље према тешким условима живота у којима живи југословенска мала варош и југословенско село. Извесан проценат радничких и сиротињских жена из Београда и осталих централних градова има на расположењу бар колико толико санитарних установа Уреда за осигурање радника, државних болница, комуналних и санитарних установа за

* У тих 2.026 анкетираних општина, градских и сеоских, живи 7,369.476 становника.

труднице и породиље итд. Мала варош и село тога немају. У вароши и селу, у којима живи 86% становника Југославије, под притиском примитивног живота, као и оскуца сваке хигијенске културе и тешког материјалног стања, порођаји се врше у огромној већини под околностима, које пуне гробља породиљама и новорођеном децом. Оне мајке, које поштеди талас смрти, овако вршени порођаји чине привредним инвалидима и физичким богаљима.

Овде морамо подвући страшну слику, да нам се до 1920—1936 год. родило у народу 85.775 мртворођене деце, да нам је на порођају умрло преко 38.000 несрећних мајки и да нам је у овом временском раздобљу умрло преко 1,150.000 одојчади!

Ми смо могли да спасемо 480.000 одојчади, умрле одмах по рођењу, извесним процентом услед порођајних повреда, и преко 35.000 мајки, које су животом платиле своје материнство, да смо у току ових 20 година подигли широм целе земље довољан број материнских домова, где би се свима здравствено и социјално угроженим породиљама пружила пуна социјална, односно материјална и лекарска помоћ, где би оне провеле месец дана пре порођаја и два месеца после порођаја. Упоредо са подизањем материнских домова, морало би се решити питање подизања и породилишта, и гинеколошких амбуланти, и здравствених домова са потребним бројем лекара, и стручно школованих бабица, као и врло значајних путујућих специјалистичких амбуланти са саветовалиштима за здравствену заштиту мајки и деце, чија би дужност била да непрекидно обилазе сва она места у којима се из финансиских разлога не може да установи месна социјална и здравствена пренатална и постнатална дечја заштита.

Заштита одојчади и мале деце (деце предшколског доба).

У место густе мреже од саветовалишта и домова за мајке и одојчад, дечјих обданишта и игралишта, материнских школа и дечјих вртова, у место многобројних центара за заштиту деце од туберкулозе, летњих обданишта (јасала) на селу, социјалних саветовалишта за породице, породичних колонија и домова за одојчад и малу децу итд. итд., ми смо у току минулих двадесет година створили свега: (види табелу на следећој страни).

Дакле, од 6,500.000 деце и младежи, колико их укупно има у 3.385 сеоских, у 4000 варошких и у 72 градске општине, односно од 3,682.548 одојчади и мале деце, кроз све ове установе за заштиту одојчади и мале деце прошло је свега у 1936 години:

- 1) кроз саветовалишта: 12.014 одојчади и 5.489 мале деце;
- 2) кроз поликлинике: 25.510 одојчади, 49.425 мале деце и 4.383 школска детета.

При том, у место пораста — број се смањује, јер је на пр. у 1931 год. кроз саветовалишта прошло 43.671 дете, а у 1936/37 години тај је број износио 17.503 детета.

Поред социјално-економских и културних фактора (економска беда, рђаво социјално стање, недовољна јавна профилакса, оскуца сваке хигијенске културе, нарочито станбене и алиментационе итд.) као главних узрока превисоком морталитету наше деце, и овако недовољан капацитет јавне здравствене заштите одојчади и мале деце један је од узрока толикој дечјој смртности!

Установе за одојчад и малу децу:

БАНОВИНА:	Саветовалишта:		Поликлинике:		Домови:		Обданишта:	
	Број уста-нова	Број прегледане деце годишње (1936 год.)	Број уста-нова	Број прегледане деце годишње (1936 год.)	Број уста-нова	Број деце смештене у њима (1938 г.)	Број уста-нова	Број деце (укупни капацитет обданишта) у (1938 г.)
Дравска	14	2.919	12	7.662	6	210	17	883
Савска	4	4.620	4	6.087	7	382	36	3.116
Врбаска	1	299	1	3.879	1	20	ни једно	
Приморска	2	729	3	5.099	2	40	18	648
Дринска	2	1.363	3	3.736	4	87	3	116
Зетска	2	840	3	5.618	1	45	3	68
Дунавска	10	1.686	11	5.327	3	251	12	656
Моравска	3	1.002	3	1.601	ни један		5	164
Вардарска	25	1.543	39	34.717	1	20	2	50
Управа града Београда	6	2.502	6	5.592	4	380	20	1.144
Укупно у целој држави	69	17.503	85	79.318*	29	1435	116	6.845

* Од укупно 79.318 деце, која су прошла у 1936 години кроз све поликлинике за малу децу, било је 4.383 детета школског доба.

Морталитет одојчади и мале деце у Југославији највећи је и најнеповољнији у Европи (после Румуније) и у културном свету уопште, што се најбоље илуструје овим цифрама, које сам у току 1937 и 1938 године утврдио путем анкета, извршених у име Уније за заштиту деце:

Смртност одојчади и мале деце

Д Р Ж А В А	Смртност одојчади:		Смртност мале деце (од 2—5 година)	
	(годишњи просек за проучавано раз- добље 1932.—1936 год. закључно)			
	на 1000 жи- ворођених	на 1000 умр- лих уопште	на 1000 деце истог доба стар.	
			мушке	женске
Норвешка	40,0	54,8		
Швајцарска	47,8	66,2	4,7	4,1
Енглеска	60,8	79,6	7,5	6,7
Данска	68,5	112,2	4,2	3,5
Немачка	70,1	107,3	4,9	4,3
Француска	71,5	73,6	7,0	6,4
Југославија	147,8	265,7	24,0	23,7

Социјална беда, низак економски, хигијенски и културни ниво живота нашег народа, нарочито села, осуство сваке социјалне заштите деце и недовољан капацитет здравственог стварања за исту, манифестовали су се у превисоком дечјем морталитету који је виши од 150—370% од дечјег морталитета западних и северних народа Европе!

Док је међународна конференција научника и експерата за заштиту првог детињства, одржана на иницијативу Друштва народа, прокламовала, да се нормална смртност одојчади може кретати до 50‰, дотле је морталитет наше одојчади по бановинама износио често и преко 180‰, а по појединим срезовима просечно и преко 281‰, да би се код многих сеоских општина попео и до катастрофално високог процента као на пр. у анкетираним општинама (1936-1937): Јакшићкој (срез Слав. Пожега) на 340‰; Гостиварској (срез Мркоњић град) 368‰; Доњокраваричкој (срез Драгачевски) 380‰; Раштанској (срез Велешки) 409‰; Рождагињској (срез Сјенички) 422‰; Плеханској (срез Дервентски) 445‰; Доњо-Дубравској (срез Прелог) 454‰; Јадранској Сухачи (Бос. Новски) 482‰; Грачаничкој (Грачанички) 509‰; Вјеначкој (Јајачки) 547‰; Забрдској (Которварошки) 560‰; Добро-Долској (Нишавски) на 579 умрлих одојчади од хиљаде живорођених итд. итд.

Што је дечја смртност овако велика у Југославији и на Балкану уопште, објашњава се на првом месту катастрофално високим морталитетом сеоске деце. Док се смртност градске деце креће од 40 до 250 просечно на хиљаду живорођених, дотле се тај број код сеоске деце катастрофално пење на 220‰, 240‰, па чак и преко 560‰. Проучавајући у име Уније за заштиту деце кретање морталитета сеоске деце (по срезовима) у Југославији и на Балкану, утврдио сам да висина дечје смртности зависи првенствено од социјално-економских, хигијенских и опште културних прилика сеоских агломерација, хигијенских и опште културних прилика сеоских агломе-

Морталитет одојчади у Југославији по бановинама:
(просек за проучавано раздобље (1932—1936 годину):

БАНОВИНА	На 1000 живорођених умрло је одојчади:	На 1000 умрлих лица било је одојчади
Дравска	126,84	202,42
Дринска	136,80	288,71
Дунавска	172,22	245,66
Моравска	102,10	196,16
Приморска	148,78	289,53
Савска	189,44	294,89
Вардарска	143,27	285,57
Врбаска	136,12	304,42
Зетска	135,34	269,94
Управа града Београда	117,90	167,76

рација, односно од степена животне мизерије у којој се дете родило, што се илуструје и овим подацима:

Срез (без градског становништва)	Смртност деце у првој недељи живота од 1000 живорођених
А. Иностранци:	
Hedneark (Норвешка)	12,4
Oxfordshire (Енглеска)	14,9
Caix (Француска)	19,2
Gmunden (Аустрија)	21,9
Sterlits (Немачка)	21,9
Б. у Југославији	
Срез Алибунар	54,2
„ Жабаљ	55,4
„ Суботица	59,7
итд.	

У нашој земљи, међутим, нарочито је висока смртност сеоске деце тек у другом полугођу живота, као и у првим, предшколским годинама. За преко 47% већа је код нас смртност одојчади у другом полугођу живота него у Грчкој и Бугарској, које такође стоје на врху стуба дечјег морталитета.

Заштита школске деце. Захваљујући релативно активнијој сарадњи појединих учитеља, нарочито у току ове деценије, као и устројству школских поликлиника, социјална и здравствена заштита школске деце нешто је боља, ма да је и она далеко од пуне и истинске опште социјалне и здравствене заштите све наше деце школског доба.

Низом анкета, вршених прво у име Савеза градова и доцније у име Уније за заштиту деце, утврдио сам велики квантитативни дефицит дечје исхране. Тај се дефицит манифестује у хроничној изгладнелости и градске и сеоске деце. Највећи број недовољно исхрањене деце долази на децу предшколског доба, нарочито на децу од друге до шесте године старости, али је проценат хроничног изгладњавања и школске деце такође несразмерно велики. Према резултатима анкете, коју сам вршио 1935 и 1936 год. у име Савеза градова, проценат *потхрањене** школске градске деце износио је (1934/35 г.) у: Скопљу 14%, Марибору 14,9%, Винковцима 15,6%, Сремској Митровици 17%, у Суботици и Травнику 20%, Петровграду 25%, у Београду 30%, итд. да би се у појединим нашим градовима попео до 50% и 60% од свих ученика основних и грађанских школа (Карловцима, Пожаревцу, црногорским варошима итд.).

Нарочито је исхрана школске сеоске деце врло слаба. Главна им је храна: комад гњецаве проје од кукурузног брашна. Уз ту проју иде, где се има, по парче тврдог сира или мало лука. То је све. Са тиме школска сеоска деца проводе од јутра до мрака, јер преко подне не иду због удаљености својим кућама. Питање организоване комуналне колективне исхране све сеоске школске деце у самој школи — то је једно од елементарних питања за правилно фундирање њиховог организма. Колико је питање исхране сеоске деце и акутно и судбоносно види се и из статистичких закључења створених на бази анкета које сам (у име Уније за заштиту деце — од 1-IX-1937 до 1-IX-1938 год.) извршио у 1840 сеоских општина. У тим анкетама, где сам под појмом *потхрањене* тј. слабо храњене деце обухватио прво случајеве са *недовољном* количином хране, а друго случајеве са *неодговарајућом* каквоћом хране, на пр. само недопечена проја, без млека, без белог мрса, без куваног поврћа, без меса, без масти, без воћа итд. — утврдио сам, да проценат тако слабо храњене сеоске деце прелази просечно за све анкетиране општине 54%, а код велике већине сеоских општина и много више, као на пр. у општинама: Ново-Бановачкој (срез Пазовски) 57,8% од све деце; Класнићкој (срез Глински) 58,1%; Девет Југовића (срез Грачанички на Косову) 59,8%; Посушкој (срез Љубишки) 64,6%; Јужно-Виничкој (Кочански) 67,7%; Пушћанској (Загребачки) 69,4%; Сеново (Брежички) 72,6%; Тремничкој (Неготин на Вардару) 73,7%; Полимској (Андријевички) 73,9%; Слатинској (Качанички) 74,4%; Селници Об. Драви (Мариборски леви брег) 75,6%; Струговској (Битољски) 76,3%; Силби (Преко) 77,9%; Црнајској (Поречки) 78,0%; Горњо-Рахићкој (Брчански) 82,8%; Бучићкој (Травнички) 83,1%; Габровничкој (Заглавски) 84,5%; Дубичкој (Костајнички) 85,5%; Његушкој (Цетињски) 87,9%; Орланској (Лабски) 89,0%; Туларској (Прокупачки) 92,8%; Мавровској (Горњополошки) 92,9%; Оглађеновачкој (Подгорски) 94,9%; Гојбуљској (Вучитрнски) 95,2%;

Установе за социјалну заштиту ученика народних школа

БАНОВИНА	Б Р О Ј		Школске кухиње ових врста		Ш К О Л С К И Ф О Н Д О В И						Бачка игралишта	
	народних школа	ученика	број кухиња	број исхранјиваних ученика	Број свих фондова	Број фондова за помагање сиром. учен.	Основани		Вредност фондова у динарима	Издата помоћ у шк. 1936/37 год.		
							пре 1918 г.	после 1918 г.		број по-маг. уч.	вредност у динарима	
Дравска	857	178.455	54	5.072	210	14	36	174	9.567.043	562	10.568	283
Савска	1.835	270.475	149	11.622	612	109	387	225	6.904.618	991	97.787	333
Врбаска	486	60.845	20	1.350	15	7	4	11	82.143	459	5.928	166
Приморска	606	83.881	79	5.494	8	5	1	7	113.635	169	3.545	39
Дринска	683	115.988	88	6.731	198	126	27	171	5.833.290	3.711	160.057	187
Зетска	791	72.987	76	3.747	302	174	27	275	4.123.408	396	14.457	140
Дунавска	1.108	280.124	54	5.032	398	212	111	287	12.058.779	2.253	150.459	271
Моравска	1.021	153.351	27	1.928	402	128	55	347	9.461.227	1.670	121.885	159
Вардарска	1.148	134.974	53	3.553	263	74	16	247	8.672.498	1.849	95.352	144
Београд	46	24.167	31	1.987	53	36	8	45	2.483.592	2.549	373.599	21
Укупно:	8.581	1,375.247	631	46.516	2.461	885	672	1.789	59,300.233	14.609	1,033.617	1.743

* На прикупљању ових података врло је агилно сарађивао у Унији г. Антон Скала, саветник Мин. просвете, делегат истог Министарства и I секретар у Гл. одбору Уније.

II

Установе за социјалну заштиту ученика грађанских школа

БАНОВИНА	Грађан. школа		Школ. кухиње (свих врста)		Школски фондови					Бачки домови		Број бачких игралишта		
	број школа	број ученика	број кухиња	број исхрана-живаника ученика	број фондова	Основаних		вредн. дин.	пом. сиром. ђацима	број помор. уџен.	вредност у дин.		број домови	број уч. у њима
						пре 1918 г.	после 1918 г.							
Дравска	44	9.255	16	817	1	—	1	224.104	—	—	—	7	525	25
Савска	51	9.698	8	415	6	—	6	163.320	354	—	11.516	3	185	9
Врбаска	14	1.572	нема кухиња	нема ниједне исхрана-живаника ученика	2	—	2	52.000	20	—	2.500	1	50	4
Приморска	22	3.038	1	20	3	—	3	33.411	64	—	12.100	1	44	—
Дринска	16	2.957	1	20	5	—	5	231.390	205	—	27.798	3	54	5
Зетска	13	1.083	нема кухиња	нема ниједне исхрана-живаника ученика	2	—	2	20.795	30	—	4.995	2	90	3
Дунавска	31	6.703	3	99	4	—	4	62.780	94	—	7.599	нема ни један	—	4
Моравска	3	308	нема кухиња	нема ниједне исхрана-живаника ученика	2	—	2	8.437	10	—	498	нема ни један	—	1
Вардарска	13	863	1	25	11	—	11	84.857	18	—	1.940	2	34	1
Београд	5	1.818	2	182	2	—	2	70.000	222	—	63.000	—	—	1
Укупно:	212	37.295	32	1578	38	—	38	951.094	1.017	—	131.946	19	982	53

Установе за социјалну заштиту ученика гимназија и реалки

Бановина:	Средње школе		Школске кухиње		Школски фондови						Ђачки домови		Број ђачких игралишта
	број школа	број ученика	број кухиња	број исхранјиваних ученика	број	Основани до 1918г.	после 1918г.	вредн. у дин.	помоћи сиром. ђацима	Ђачки домови	број ученика		
Дравска	16	10.896	8	599	10	4	6	91.639	944	28.733	11	1909	6
Савска	38	21.086	7	699	62	32	30	693.503	1.102	89.632	6	999	12
Врбаска	5	2.145	1	4	8		8	86.121	12	1.600	3	149	—
Приморска	12	5.034	2	41	8	1	7	117.879	601	74.346	7	940	7
Дринска	14	9.810	3	74	27	6	21	1.067.493	547	70.751	3	350	4
Зетска	20	7.534	6	367	26	2	24	579.924	247	30.226	5	245	3
Дунавска	28	14.661	4	205	97	12	85	2.273.237	846	157.715.	6	602	1
Моравска	17	7.774	3	107	41	9	32	1.166.508	391	64.928	1	50	2
Вардарска	19	8.119	5	135	40	2	38	1.132.451	453	61.702	9	548	1
Београд	17	13.514	2	200	42	5	37	2.561.986	674	182.449	3	437	1
Укупно:	186	100.573	41	2.431	361	73	288	9.770.741	5.817	762.082	54	6.229	37

Богомилској (Велешки) 98,3%; Кадиновској (Бања-Лучки) 99,0% итд. итд. („Сва деца у овој општини слабо се хране, тако да највише једу суху проју без икаква мрса. Од 1509 деце има само 15 деце која би имала нешто мрса да једу преко године“ — закључак анкете потврђен, као и анкетни резултати у свима осталим општинама, од стране надлежне управе општине Кадиноводске) итд.

До пре неколико година број недохрањене школске деце био је у појединим општинама процентуално и већи, али се са успостављањем школских кухиња за неколико постотака смањио.

Упоредо са радом на остварењу школских кухиња, ради се (и ако не довољно) и на установљавању фондова за помагање сиромашних ђака. Исто тако отпочела је да се посвећује бар извесна пажња и дечјим домовима и дечјим игралиштима.

Развој ових установа за социјалну заштиту школске деце (ученика народних, грађанских и средњих школа) илуструје се следећим статистичким подацима Секретаријата Уније за заштиту деце.

Од 1.515.115 ученика народних, грађанских и средњих школа — 1.205.000 је социјално угрожено ма у ком виду, од којих је, пак, преко 827.000 потхрањено. Од 827.000 хронично слабо исхрањиване деце из 8.979 народних, грађанских и средњих школа, исхрањивано је у 704 школске кухиње укупно 50.525 ученика. Поред тога, из школских фондова помогнуто је свега 21.433 школска детета, а у ђачке домове* збринута је укупно 7.211 ученика. У свима заводима и домовима за дефектну и напуштену децу збринута је укупно 1.773 детета. Значи од 1.205.000 социјално угрожених ученика, помогнуто је ма у ком виду укупно 80.942 ученика, а осталих 1.124.000 социјално угрожених а често и потпуно незбринутих ученика остало је без икакве јавне заштите, односно без икакве друштвене помоћи.

Здравствена заштита школске деце теориски је много боља него здравствена заштита предшколске и ваншколске деце. Тако је н.пр., на основу § 7 Закона о здравственој заштити ученика прописано је у чл. 1 и 2 Правилника о лекарском прегледу деце за школу: „Свако дете може бити уписано у народну школу само на основу лекарског прегледа. Преглед врши школски лекар... или надлежни општински лекар“. Овај је пропис, као и многи други, сам по себи врло савремен, али вршећи анкету о животним приликама наше деце, утврдио сам, на жалост, да у преко 9.500 сеоских насеља, односно да преко 2500 сеоских општина уопште немају никаквог лекара, а најмање школског или општинског. Укупно 853 сеоских лекара треба да задовоље потребу преко 12.000.000 сеоског становништва, распоорењеног у 3.385 сеоских општина!...

Школске поликлинике показују неоспоран напредак, али су и оне још врло далеко од потребног нивоа чак и у квантитету свога рада. На 8.979 народних и средњих школа долазе свега 33 школске поликлинике и 57 Одељења за заштиту школске деце. Од 1.513.115

* Овде су урачуната и она деца која су интернатски смештена у домове о трошку својих имућних родитеља (као на пр. у средњошколски дом Краља Александра у Београду итд.), те је број у домовима збринуте сиромашне и социјално угрожене деце стварно много мањи, процентуално скоро безначајан у односу на укупан број социјално тешко угрожених и незбринутих ученика.

ученика народних, грађанских и средњих школа, школске поликлинике су систематски прегледале (1936 год.) непуних 10%, односно свега 145.524 ученика. (Са болесним ученицима укупно је прегледано 313.912 ученика народних и средњих школа). Рад школских поликлиника на систематском прегледу ученика и на социјално-здравственом и хигијенском старању илуструје се овим статистичким подацима (приказаним по бановинама):

БАНОВИНА	Број школских поликлиника		Број систематских прегледа ученика		Социјално-здравствени и хигијенски рад школских поликлиника				
	Засебних	Одељења дома нар. здравља	из основ. школа	из средњих школа	Савети са родитељима	Упућено ученика у опоравилишта	у летовалишта	Број купања у школским купатилима.	Вредност пружене помоћи ученицима из делокруга шк. поликли. у динарима
Дравска	1	3	2.592	4.999	4.064	—	545	6.373	39.861
Дринска	2	6	4.588	4.962	9.662	158	118	17.526	53.424
Дунавска	2	7	18.159	8.602	17.872	93	391	98.411	41.012
Моравска	5	5	3.636	2.715	2.466	219	—	18.013	13.019
Приморска	2	4	4.870	1.919	4.252	41	38	11.852	37.729
Савска	13	8	4.428	13.490	16.510	339	501	120.364	107.729
Вардарска	2	12	14.562	3.917	22.473	571	31	121.642	95.614
Врбаска	4	3	2.590	1.449	1.321	225	33	9.529	12.314
Зетска	1	8	2.979	4.797	10.218	173	—	49.820	70.767
Београд	2	1	23.350	16.920	19.148	240	176	13.490	13.175
Укупно:	34	57	81.754	63.770	107.986	2.059	1.836	467.020	484.644

Овде се мора признати жалосна истина, да су социјална беда и низак стандард живота уопште, а хронична изгладнелост и стан-

бена беда нарочито, утицали поразно на здравствени статус и наше школске деце. Од 313.912 амбулантно прегледаних ученика народних, грађанских, средњих и стручних школа било је здраво само

Здравствена заштита ученика у 1936 години

— Број амбулантно прегледаних ученика по врсти обољења —

Бановина:	Акутне инфект. болести	Туберкулоза	Маларија	Друге унутрашње болести	Сифилис	Болести ушију, носа и грла	Зуба	Очију	Хируршке болести	Цревни паразити	Кожене болести	Остале болести	Здрави	Укупно прегледаних ученика
Дравска	516	936	12	4.159	3	3.452	4.488	2.707	3.932	319	3.093	2.413	1.951	27.981
Савска	3.665	3.797	527	18.985	47	5.289	10.268	8.952	8.786	1.057	7.945	6.059	2.074	77.451
Врбаска	539	224	230	1.694	16	931	2.342	576	1.276	550	1.187	353	1.000	10.918
Приморска	245	58	82	3.388	1	1.112	3.351	1.271	3.636	201	2.606	1.266	398	17.615
Дринска	670	1.321	69	3.919	10	1.945	1.330	1.560	2.981	535	2.984	1.978	1.101	20.403
Зетска	1.036	71	772	3.799	6	1.918	2.648	1.167	2.829	394	4.346	1.112	2.713	22.811
Дунавска	1.524	713	143	7.613	28	4.525	7.854	4.046	3.836	131	5.374	2.775	6.187	44.749
Моравска	367	41	9	1.144	1	1.184	776	261	795	19	809	1.701	278	7.385
Вардарска	1.707	509	7.105	7.791	15	5.071	2.875	1.985	3.716	972	6.257	4.895	1.291	44.189
Управа гр. Београда:	3.230	177	397	6.101	26	2.392	4.586	2.298	1.441	236	3.115	2.482	13.929	40.410
Укупно														
Југославија:														
1936 г.:	13.499	7.847	9.346	58.593	153	27.819	40.518	24.823	33.228	4.414	37.716	25.034	30.922	313.912
1935 г.:	20.276	8.124	5.754	50.963	188	26.344	39.089	24.052	29.713	4.064	28.657	22.679	29.773	289.276
1934 г.:	12.261	7.486	5.611	49.937	210	24.872	37.124	24.765	30.481	4.030	27.241	20.663	15.217	259.898

30.922, а остали су били болесни, и то: 13.499 долазило је на акутне инфективне болести, 7.847 на туберкулозу, 9.346 на маларију, 58.593 на друге унутрашње болести, 153 на сифилис, 27.819 на болести

ушију, носа и грла, 40.518 на болести зуба, 24.823 на болести очију, 33.228 на хируршке болести, 4.414 на болести од цревних паразита, 37.716 на кожне болести и 25.034 на остале болести.

Социјално-економске прилике, под којима живе наша школска деца, отвориле су врата нарочито инфекцији — туберкулозом! Од свих жртава од туберкулозе у нашим градовима, 21% јесу несретна деца до 14 год. старости. (У Крагујевцу 29%, Белој Цркви 30%, итд.). У Београду је од свих умрлих ученика основних, грађанских, средњих и стручних школа (у 1937 г.) 54,7% умрло од туберкулозе. Од све болесне деце, која прођу кроз државну болницу, 40% пада на плућне болести и туберкулозу. Уопште, смртност од туберкулозе градске школске деце у Југославији несравњено је већа од дечје смртности од исте болести у Данској, Америци, Канади итд. Тако, на 10.000 становника одговарајуће добне групе (узроста) умрло је од туберкулозе:

Смртност градске деце школског доба од туберкулозе:

ДРЖАВА (за Југосл. - Београд)	Године старости:	
	од 6—10 г. (осн. школа)	од 10—15 г. (нижи раз- реди средње школе)
	На 10.000 стан. исте старости	
Сјед. Амер. Државе (1934)	0,62	0,95
Данска (1934)	1,26	1,38
Аустрија (1932)	2,71	1,39
Немачка (1933)	4,65	1,73
Београд (1935)	13,14	18,50

И општа укупна смртност наше деце из основне школе, упоређена са општом смртношћу деце исте добне групе код западних и северних народа Европе, показује запрепашћујућу несразмеру:

На 10.000 деце од 5—10 године старости — умрло је деце исте добне старости:

(годишњи просек)

ДРЖАВА	мушке	женске
Данска	13	11
Швајцарска	17	16
Немачка	19	17
Енглеска	23	20
Француска	23	22
Југославија	61	62

Проучавајући кретање смртности школске деце по бановинама (у раздобљу 1932—1936 год. закључно) утврдио сам, да је нарочито висока дечја смртност у оним бановинама где је животна беда највећа а заштита школске деце најмизернија.

На пр. смртност деце из основне школе (од 6—10 год. живота) креће се:

Смртност школске деце по бановинама:
(просек за проучавано раздобље 1932—1936 год.)

БАНОВИНА	На 10.000 живорође-них умрло је деце од 6—10 год.:	На 10.000 умрлих грађана било је деце од 6 до 10 год.:
Дравска	131,5	209,6
Савска	151,7	236,2
Управа гр. Београда	152,8	217,3
Приморска	175,5	341,5
Дунавска	182,2	260,0
Вардарска	199,2	397,1
Зетска	202,5	403,8
Моравска	217,2	417,4
Дринска	232,6	490,9
Врбаска	238,8	534,1
укупно Југославија	192,6	346,2
„ Бугарска	180,0	340,0
„ Грчка	170,0	340,0
„ Јапан	150,0	260,0
итд.	итд.	

Ова несразмерно висока смртност деце из основне школе најбоље документује моје тврђење, да наша деца оскудевају не у урођеној животној виталности, него у социјално-економским и хигијенско-културним условима за живот! Њих не убија нека дегенерација наше „расе“ него нерационална и слаба исхрана, нездрави и мрачни станови, прерана експлоатација њихове нејаке радне снаге (нарочито на селу), осуство сваке хигијенске културе, једном речју пуна животна беда наше друштвене средине.

Зато је заштита деце по превасходству социјално-економски проблем. Дечја заштита не може се одвојено решавати него једно-времено и упоредо са станбеним проблемом, са питањем рационализације народне исхране, са школским питањем, са подизањем пољопривредне продукције, са уређењем радничких питања, са правичнијом поделом пољопривредних газдинстава, једном речју са подизањем општег стандарда живота сиромашних маса и градског и сеоског становништва. Посебно решавање питања заштите деце претставља само једну ефемерну палијативу без дубоког социјалног ефекта...

*

*

*

Све што смо до сада изнели илустрuje једну непобитну истину: да се данас ефемерно помаже највише до 20% од наше социјално угрожене деце и да то није социјална заштита него само или добро-намеран социјални експеримент или декоративна псеудо-социјална политика.

Права социјална заштита деце посвећује главну и централну акцију стотинама хиљада апсолутно сиромашне и милионима социјално и здравствено угрожене градске и сеоске деце и младежи, од одојчади до навршене 18 године живота. Истинска социјална заштита деце у Југославији биће дужна: да се стара за заштиту 3,850.000 угрожене деце из 1,830.000 пауперизираних сеоских породица, које или немају никако или немају довољно земље за обрађивање; да се стара за 364.370 социјално и здравствено потпуно угрожене деце градских неупослених радника; да се стара за заштиту 72.000 шегрта, чији је живот гладан до грчења а услови њиховог становања прелазе у прави социјални преступ; да се стара за 280.000 прерано упослених младих градских радника, штитећи их од физичког пропадања под послодавачком експлоатацијом, која у незајажљивости за профитом сатире и уништава хиљадама ове у јарам прерано упрегнуте сиромашне деце, загушене у пакленим и нехигијенским радионицама (где на једног шегрта и младог радника не дође ни два кубна метра зажареног ваздуха, у коме раде непрекидно по 14 до 18 сати дневно, а 88% њих раде и ноћу, што је довело дотле да је 37% болесно од разних деформација тела, а да од свих умрлих шегрта и младих радника — преко 55% покоси туберкулоза); да се стара за заштиту 1,513,000 ученика, касарнираних у 65% случајева у школама, мрачним и несунчаним, претрпаним, нехигијенским, пресићеним прашином и загушљивошћу, које постају извори концентрисане заразе и расадници свих могућих школских болештина, од туберкулозе до скрабијеса! У таквим школама: 50% ученика је телесно деформисано; 61% ученика нема нормалан вид; 70% ученика до 14 године старости, при туберкулизацији, показује позитив, а 21.930 ученика из наших градова и вароши имају и отворену туберкулозу итд. итд.

Ето, то су н.пр. силне армије наше деце, о којима има да се стара једна истинска социјална заштита деце.

Јасно је, да ми до сада нисмо имали те праве социјалне заштите деце и да ће правилно схваћена и стручно продубљена дечја заштита имати тек да се развије. Све што је до сада урађено било је један похвалан платонски експеримент нашег милосрђа, које је многу дечју сузу утрло, али је још безмерно далеко од тога да учини, да се звонак и мио дечји смех захори свима градовима, варошима и селима Југославије.

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

ДОДЕЉИВАЊЕ ВАН МЕСТА СЛУЖБОВАЊА

Новија административна пракса установила је акт додељивања (упућивања на рад) као варијанту премештаја. Са гледишта законодавства и науке административног права, премештај значи промену фактичког и правног домицила. Ова два реквизита у ствари су обележја којима се премештај дефинише као појам правног акта.

Промена правног домицила између осталог утиче на материјални статус државног службеника. Лични додатак на скупоћу може бити увећан или смањен с обзиром на месни разред скупоће у који премештени долази. Значајно је, да правни домицил служи као основа по којој се регулише чланство (грађанство) државног службеника према једној политичкој општини. По закону о општинама (§ 16) државни службеници као и јавни самоуправни службеници сматрају се *ad hoc* као чланови оне општине у којој је њихово стално боравиште. По извршеном премештају службеник аутоматски следује у чланство општине на чијој је територији његово службено место.

Код додељивања, које се доноси ради изузетне и пролазне потребе, постоји једино промена фактичког домицила. Оно не повлачи оне реперкусије које се имплицитно јављају код премештаја, следствено код промене правног домицила.

Додељивање наставника народних школа у установе које таксативно набраја пропис става 1 § 38 Финансиског закона за 1938-39 год. везано је за услов да се наставник може доделити само у месту свога службовања. Овај је услов категоричан и нема изузетака осим ако је упућивање у иностранство. Као место службовања, по стилизацији Уредбе о накнади путних и селидбених трошкова, сматра се грађевински реон места у коме је службеник постављен. У местима (члан 2 Уредбе) која имају градски ужи и ванградски шири грађевински реон, за оцену истакнутог питања узима се увек градски ужи грађевински реон. Спорне случајеве о границама реона решава Министар грађевина.

Додељивање као дискреционарни акт спада у домен слободне оцене надлежне просветне власти и противу истог нема места правном леку. Но настаје питање: какве правне консеквенце могу настати у случају додељивања ван места службовања? Да ли заинтересовани службеник (наставник народне школе) поред жалбе има права на накнаду и какву? Сем дневнице и подвозних трошкова учињених приликом путовања може ли тражити накнаду за ванредне издатке које је морао учинити са доласком у ново место? На ово питање дајемо потврдан одговор. Најпре може тражити поништај неправилне одлуке. Индиферентна је ствар по исход жалбе ко је донео такву одлуку. Као незаконита одлука се мора поништити. У оквиру овог питања накнада имовинске штете проузроковане неоснованом одлуком долази у први ред. Наше чиновничко законодавство усвојило је систем коегзистенције одговорности. За штету одговара службеник и држава. Оштећеном лицу није потребно одобрење од претпостављене власти за подизање ове тужбе.

Тужба се подиже код надлежног суда по месту где је штета причињена и мора бити управљена противу извршиоца и државе. Ако тужба није одмах обухватила и државу, њена одговорност престаје.

Право на тужбу застарева за девет месеци од дана када је штета причињена односно од дана када је оштећени за њу сазнао. Али и у овом случају крајњи рок за подизање тужбе не може бити већи од једне године од настале штете. Горњи рок рачуна се од дана извршности судске одлуке по покренутом питању кривичне одговорности ако је противу извршиоца вођена кривична истрага (§ 78 Закона о чиновницима).

За остварење материјалне компензације није потребно, не условљава се виност, односно, субјективна кривња извршиоца — државног службеника. Не. Код овог проблема законодавац је истакао концепцију објективне одговорности. Довољно је да је акт, који сачињава петитум спора, противправан па да заинтересовани тражи накнаду. Но ако би се констатовало да је у делатности службениковој било директне намере за реализацију против-

правног акта онда настаје ситуација кривичне и дисциплинске одговорности због инкриминисане радње.

Као специјално кривично дело (*delictum sui generis*) сматра се према § 386 Кривичног закона, „када државни службеник у вршењу службе, у намери да извесном лицу што користи или да га оштети погази закон казниће се затвором најмање 6 месеци“. Квалификација овог дела, што се из самог текста види, условљава постојање намере службеникове за извршење инкриминисаног акта у званичној дужности. Дакле, намера мора бити доказана јер без ње нема поменутог дела.

Д. С. П.

Услед препреке, за коју не може сносити одговорност уредништво, јануарска свеска „Учитеља“ је много задоцнила. Пошто је сметња савладана, следеће свеске излазиће редовно. Молимо претплатнике да ово оправдање уваже.

УРЕДНИШТВО

ПАЖЊА ПРЕТПЛАТНИЦИМА. Сву пошту која се односи на питања организације и администрацију листова Јуу. „Народну Просвету“, „Учитељ“ и „Југословенче“ упућивати на **ЈУГОСЛОВЕНСКО УЧИТЕЉСКО УДРУЖЕЊЕ БЕОГРАД ПОШТАНСКИ Ф А Х БР. 401** увек с плаћеном поштарином.

Рукописи за „Учитељ“ могу се слати уреднику и на улицу **Боже Јанковића бр. 30 Београд XI.**

„Учитељ“ излази у месечним свескама од четири до пет табака. Годишња му је цена за чланове Југ. учит. удружења 50 дин.; за нечланове и школе 80 дин.; за ђаке учител. школа 45 дин. Претплата се полаже унапред најмање за пола године на Југосл. учит. удружење, Београд, чек. рач. бр. 53081. — Рекламације непримљених бројева најдаље после два месеца. Учитељ излази из штампе сваког 15 у месецу. Плаћање и туживо у Београду.

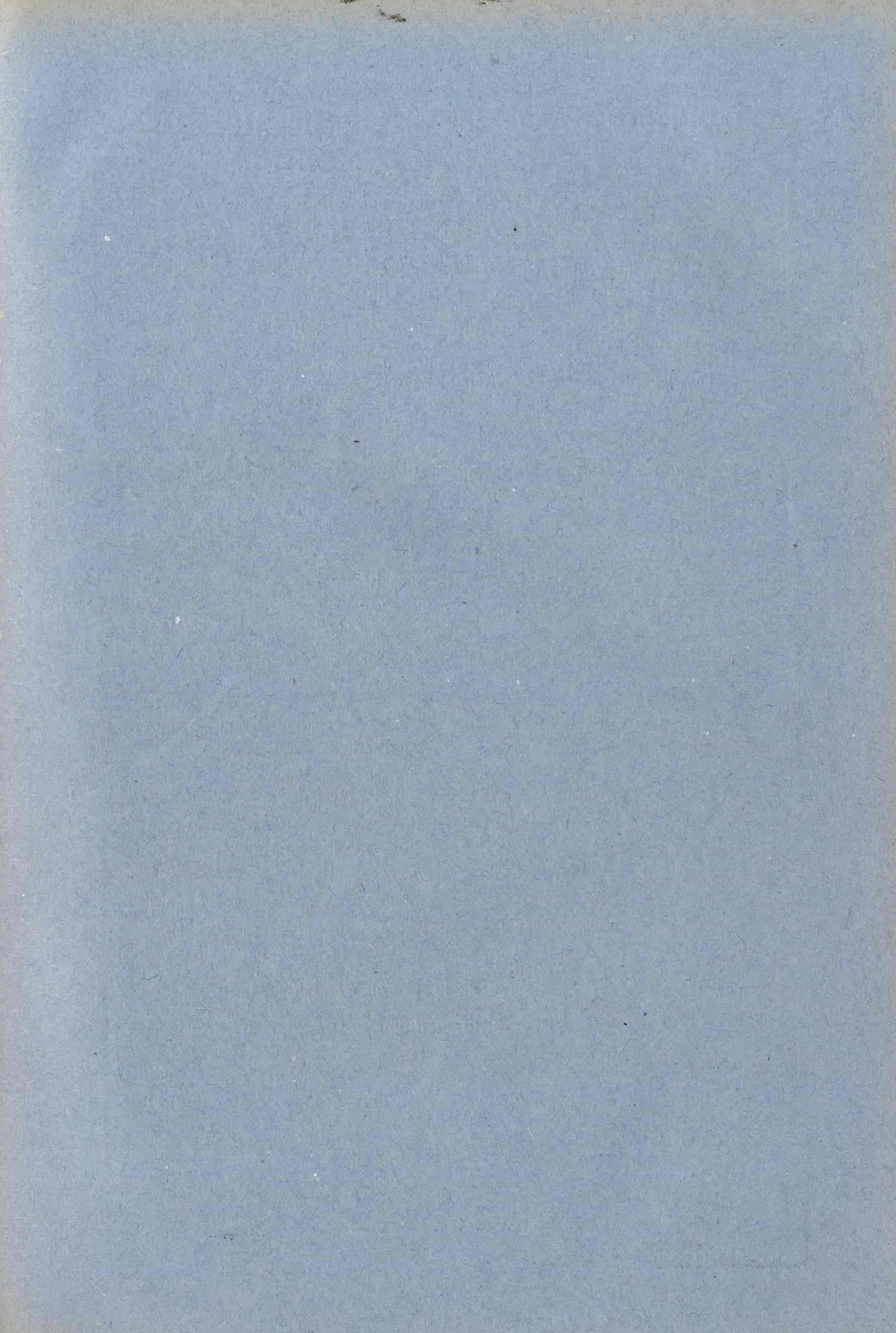
Власник и одговорни уредник
ИВАН ДИМНИК

претседник Југословенског учитељског удружења

Краља Милутина 66.

Београд

Телефон 22-585

JUGOSLOVENSKO UČITELJSKO UDRUŽENJE

Centrala Beograd, Kralja Milutina 66.

Poručujte izdanja Jugoslovenskog učiteljskog udruženja

»Pedagoška biblioteka J. U. U.«:

1. „Projekat nastavnog plana i programa za narodne škole“ od Ernesta Vranca (rasprodato)
2. „Učiteljsko obrazovanje u stranim zemljama“ 2.50
3. „Reforma praktičnog učiteljskog ispita“ 2.50
4. „Reforma učiteljskog obrazovanja u Jugoslaviji“ od Dušana Price i Gustava Siliha 4.—
5. „Učiteljeva bibliografija“ — pregled pedagoških pisaca i članaka za 50 godina od Mil. R. Majstorovića 10.—
6. „Projekat nastav. plana i programa, E. Vranc i J. Dolgan 6.—
7. „Pedagoška Čehoslovačka 12.—

Za učitelje:

8. „Dokumentacija o učiteljskom nacionalnom radu u prošlosti“, sa 31 slikom 10.—
9. „Učiteljski kalendar“ za 1935 g. sa šematizom svih škola u Jugoslaviji i svim potrebnim uputstvima za učitelje 5.—
10. „Učiteljski kalendar“ za 1936 g. sa „Nastavnim planom i programom za osnovne škole, koji je sada na snazi 10.—
11. Komplet „Učitelja“ za 1922-23, 1925-26, 1926-27, 1928-29, 1932-33, 1934-35, po 25.—
i „polukompleti“ za god. 1922-23, 1925-26, 1928-29, 1929-30, 1930-31, 1932-33, 1933-34, 1934-35, po 8.—
2. Godišnji izveštaj o radu JUU za 1933-34, 1934-35, 1935-36, 1936-37 g. po 5.—

Za roditelje:

13. Komplet „Roditeljskog lista“, za 1936 g. naročito važno za roditelje po 10.—

Za decu

Naročito preporučujemo kolegama „Jugoslovenče“ i „Jugoslovenske narodne pripovetke“, izdanja koja se mogu upotrebiti kao dar učenicima o godišnjem ispitu (nagradne knjige) i o Božiću i to:

1. Komplet „Jugoslovenčeta“, za godine: 1931-32, 1932-33, 1933-34, 1934-35, 1935-36, po 10.—
Polukomplet za iste godine 6.—
2. „Jugoslovenske narodne pripovetke“, ilustrovane po 5.—

Redovna izdanja J. U. U.

Isto tako preporučujemo kolegama naša redovna izdanja, bez kojih ne bi trebalo da bude nijedan svestan član, a naročito apelujemo na kolege, upravitelje škola, da svoje škole pretplate, ukoliko ih ove ne primaju, i to:

- „Narodna Prosvetu“, staleški organ Juu, koji izlazi nedeljno sa godišnjom preplatom
- za članove 50.—
 - za nečlanove 60.—
- „Učitelja“, pedagoško-socijalni časopis, koji izlazi mesečno sa godišnjom preplatom
- za članove 50.—
 - za nečlanove i škole 80.—
 - za učenike učiteljskih škola 45.—
- „Jugoslovenče“, dečji list, koji izlazi mesečno, sa preplatom od 10.— (Poverenicima iznad 3 broja 15% rebata).

Novac je najzgodnije poslati čekom br. 53.081 i porudžbenicom — Jugoslovenskom učiteljskom Udruženju Beograd. —